

TESAM STRATEJİ

Akademik Aktüel Dergi | Mart 2023 | Sayı 4 | ISSN: 2980-0498

TÜRKİYE EKONOMİSİ

Türkiye Ekonomisinin Temel Sorunları ve Çözüm Yolları

Dr. İlyas Bozkurt

Sanayi Devrimleri ve Türkiye Ekonomisi

Prof. Dr. Zahide Ayyıldız Onaran

Türkiye'nin 100 Yıllık Ekonomik Görünümü

Yakup Öztürk

Ekonomilerde Dijital Dönüşüm ve İstihdam İlişkisi Üzerine

Prof. Dr. Mehmet Eryılmaz

Türkiye Ekonomisinin Bitmeyen Sorunu: Cari Açık

Doç. Dr. Derya Hekim

İlyas Bozkurt - Zahide Ayyıldız Onaran - Yakup Öztürk - Mehmet Eryılmaz - Derya Hekim - Halil İbrahim Yılmaz - Turgay Münyas - Elif Asoy - Muhammet Aydoğan

Batu Zeytinyağları

www.batugida.com.tr

www.batuzeytinyaglari.com

Telefonla Sipariş alınır!

☎ 0(531) 458 59 64

**YARINI BİLEMEYİZ...
SEVİYORSAN
SİGORTALAT**

**%30'a
VARAN
İNDİRİM**

- ✓ TRAFİK
- ✓ KASKO
- ✓ SAĞLIK

☎ 0(216) 576 2 576
0(541) 213 58 06
🌐 www.happysigorta.com

Küçükbakkalköy Mh.
Şerifali Cd. N:7-9 D:2
Ataşehir/ İSTANBUL

Happ
Life Sigorta

TESAM Adına İmtiyaz Sahibi
Dr. Yıldırım Deniz

Editör
Muhammet Aydoğan

Yardımcı Editör
Ferzan Taşpınar

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Hasan Kõni
Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan
Prof. Dr. Veysel Bozkurt
Prof. Dr. Talat Canbolat
Prof. Dr. Ahmet Nohutçu
Doç. Dr. Arzu Al
Dr. Levent Ersin Orallı

Tasarım

www.rmgmedya.com

Adres
TESAM Küçükbakkalköy Mah. Kayışdağı Cad.
No: 111
Ataşehir / İstanbul

Tel & Fax
0216 461 00 47

Mail
tesamstrateji@tesam.org.tr

ISSN: 2980-0498

Web
www.tesam.org.tr

TESAM'ın aylık aktüel akademik yayınıdır.

Dergide yer alan bilgi ve değerlendirmeler sadece bölüm yazarlarının görüşlerini ifade etmektedir.

© 2023 TESAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları TESAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayınlanamaz.

Editörden

1980'lerde küreselleşmenin yükselişi ve neo-liberal politikaların benimsenmesiyle birlikte, Türkiye de bu dönüşüme ayak uydurmak amacıyla önemli ekonomik reformlar gerçekleştirdi ve finansal serbestleşme sürecini başlattı. Ancak, gerekli yapısal reformlar yapılmadan uygulanan ekonomik politikalar pek çok kriz dalgasına neden oldu ve işsizlik, yüksek enflasyon ve gelir eşitsizliği gibi ciddi ekonomik sorunlarla mücadele edildi. Bu nedenle Türkiye ekonomisi, inişli çıkışlı bir gelişim gösterdi ve ekonomik süreci boyunca zorlu bir yolculuk geçirdi.

Özellikle 2000'li yılların başında yapılan ekonomik reformlar sayesinde Türkiye, dünya ekonomileri arasında rekabet edebilir hale geldi. Ancak son yıllarda, özellikle 2018 yılından itibaren yaşanan dalgalanmalar, Türkiye ekonomisini zorlu bir sürece soktu. Özellikle yüksek enflasyon, artan işsizlik, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve cari açık gibi sorunlar, ekonomik istikrarı tehdit eder hale geldi.

IMF'nin Dünyanın Ekonomik Görünümü 2022 Raporu'nda dünya ekonomisinin gelecek yıllara ilişkin tahminleri yer almaktadır. Rapora göre dünya ticaret hacminin ciddi biçimde yavaşlayacağı ve ortalama büyümenin daha da düşeceği öngörülmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede enflasyon mu büyüme mi sarmalına gireceği öngörülmektedir. Ayrıca artan ticaret savaşları ve hammadde sıkıntısı, ülkelerin ekonomik duvarlar oluşturmasına neden olacaktır.

2023 ve sonrasında Türkiye ekonomisi zorlu bir süreç beklemektedir. Burada yapılması gereken, sorunların doğru tespiti ve yapısal önlemlerin alınmasıdır. TESAM olarak dergimizin bu sayısını Türkiye ekonomisine ayırmayı tercih ettik. Bu sayımızda ülkemizin değerli akademisyenleri ve araştırmacıları Türkiye ekonomisi üzerine değerlendirmeler yaparak çözüm yollarını sunmaktadır. Bu değerlendirmeler, ülkemizin karşı karşıya kaldığı zorlu süreçten çıkış yollarını anlatmaktadır. Bu sayımıza katkı sağlayan tüm akademisyenler ve araştırmacılara teşekkür ederiz.

Muhammet Aydoğan

İçindekiler

6

Türkiye Ekonomisinin Temel Sorunları ve Çözüm Yolları
Dr. İlyas Bozkurt

12

Sanayi Devrimleri ve Türkiye Ekonomisi
Prof. Dr. Zahide Ayyıldız Onaran

16

Türkiye'nin 100 Yıllık Ekonomik Görünümü
Yakup Öztürk

19

Ekonomilerde Dijital Dönüşüm ve İstihdam İlişkisi Üzerine
Prof. Dr. Mehmet Eryılmaz

21

Türkiye Ekonomisinin Bitmeyen Sorunu: Cari Açık
Doç. Dr. Derya Hekim

23

Finans Endüstrisinde Bankacılık Krizi
Dr. Turgay Münyas

25

Türkiye'nin Yüz Yıllık Ekonomi Tarihinden Kısa Notlar
Dr. Elif Asoy

29

Türkiye Ekonomisinin Yumuşak Karnı
Halil İbrahim Yılmaz

31

Türkiye'de Gelir Eşitsizliği
Muhammet Aydoğan

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN TEMEL SORUNLARI VE ÇÖZÜM YOLLARI

Ekonomi, finansal ve reel sektörlerin bir arada çalıştığı bütünsel bir sistemdir. Finansal piyasalar, faiz, döviz, borsa gibi unsurları içeren ekonominin bir yarısını oluştururken, diğer yarısını ise otomotiv, inşaat, tarım, tekstil gibi üretim sektörleri oluşturur.

Dr. İlyas Bozkurt

Ancak, ekonomik sistemin verimli bir şekilde çalışması için güçlü politik ve ekonomik kurumların varlığı şarttır. Bu kurumlar iç ve dış tehditlere karşı dayanıklı olmalıdır ve ekonominin dayanıklılığını sağlamak adına güçlü temellere sahip olmalıdır.

Son yıllarda Türkiye ekonomisinde birçok sorun yaşanmaktadır. Türkiye'nin ekonomik potansiyeline rağmen bu sorunların etkisiyle ekonomik büyüme hızı ve istikrarı istenilen seviyelerde gerçekleşmemektedir. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz döngüsünden çıkabilmesi ve ekonomik sistemin verimli bir şekilde çalışabilmesi için bir dizi reform yapılması gerekmektedir.

YÜKSEK VERGİ SORUNU

Türkiye'nin ekonomik sorunlarının çözümü için öncelikli adımlardan biri, vergi reformunun gerçekleştirilmesidir. Şu an uygulanan vergi sisteminin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Türkiye'deki vergi sorunu, vergi sisteminin yetersiz ve hatalı uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Vergi toplama sürecindeki hatalar, vergi kaçakçılığı ve vergi tahsilatında yaşanan sorunlar, vergi sistemimizin etkinliğini ve adaletini olumsuz yönde etkilemektedir.

Özellikle kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu Türkiye'de, vergi tahsilatında yaşanan sıkıntılar

önemli bir sorundur. Vergi tahsilatının yetersiz olması, bütçe açıklarının oluşmasına ve devletin kamu harcamalarını finanse etmesinde güçlükler yaşamasına neden olmaktadır. Ayrıca, vergi sisteminin haksız ve adaletsiz uygulanması, gelir adaletsizliğinin artmasına sebep olmaktadır.

Türkiye'de devlet istediği zaman ve istediği miktarda vergi koyma yetkisine sahiptir. Örneğin, 1999 depreminin ardından özel iletişim vergisi (ÖİV) ve özel tüketim vergisi (ÖTV) gibi vergiler getirilmiştir. Halen uygulanmakta olan ve bütçe gelirinin önemli bir kaynağını oluşturan bu vergiler, vatandaş üzerinde ağır bir vergi yükü oluşturmaktadır.

Yüksek vergi kalemlerinden bir tanesi de katma değer vergisi (KDV)'dir. KDV, dünya genelinde kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına almak ve ekonomik aktivitedeki dönemsel talep artış ve azalışları düzenlemek amacıyla kullanılan bir vergi türüdür. Avrupa ülkelerinde KDV oranları genel itibarıyla %1 ile %9 arasında yani düşük oranlarda olup ancak

spesifik ürünlerde çift haneli vergi oranları görülmektedir. Türkiye'de ise %18 oranında KDV uygulanmaktadır. Ayrıca bizde bunun üzerine kurumlar vergisi ve ÖTV eklenmektedir. Bunun sonucunda yüksek vergi oranları ortaya çıkmaktadır.

"Türkiye'de devlet istediği zaman ve istediği miktarda vergi koyma yetkisine sahiptir. Örneğin, 1999 depreminin ardından özel iletişim vergisi (ÖİV) ve özel tüketim vergisi (ÖTV) gibi vergiler getirilmiştir."

Ocak-Aralık 2022 Vergi Gelirleri		
Ocak-Aralık 2022 Tahsil Edilen Toplam Vergi Gelirleri 2 Trilyon 353 Milyar 286 milyon TL		
Vergi Türü	Ocak-Aralık 2022 Toplamı TL	Vergi Gelirleri İçindeki Payı
Gelir Vergisi	356 milyar 454 milyon TL	%15,14
Beyan Yoluyla Alınan Gelir Vergisi	18 milyar 866 milyon TL	%0,80
Stopaj Yoluyla Alınan Gelir Vergisi	329 milyar 151 milyon TL	%13,98
Gelir Geçici Vergisi	8 milyar 355 milyon TL	%0,35
Kurumlar Vergisi	507 milyar 452 milyon TL	%21,56
Beyana Dayanan Kurumlar Vergisi	9 milyar 179 milyon TL	%0,39
Kurumlar Geçici Vergisi	497 milyar 432 milyon TL	%21,13
MTV	23 milyar 626 milyon TL	%1,00
Değerli Konut Vergisi	40 milyon TL	%0
Veraset ve İntikal Vergisi	2 milyar 886 milyon TL	%0,12
İthalde alınan KDV	578 milyar 965 milyon TL	%24,60
Dâhilde Alınan KDV	175 milyar 135 milyon TL	%7,44
Toplam ÖTV	419 milyar 791 milyon TL	%17,83
Petrol ve Doğalgazdan alınan ÖTV	76 milyar 765 milyon TL	%3,26
Motorlu Araçlardan alınan ÖTV	167 milyar 142 milyon TL	%7,10
Alkolden alınan ÖTV	43 milyar 702 milyon TL	%1,85
Tütünden alınan ÖTV	101 milyar 275 milyon TL	%4,30
Kolalı Gazozlardan ÖTV	4 milyar 171 milyon TL	%0,17
Dayanıklı Tüketim Mallarından ÖTV	26 milyar 736 milyon TL	%1,13
BSMV (Kambiyo Vergisi)	58 milyar 638 milyon TL	%2,49
Özel İletişim Vergisi (Deprem Vergisi)	9 Milyar 298 milyon TL	%0,39
Dijital Hizmet Vergisi	5 milyar 475 milyon TL	%0,23
Gümrük Vergisi	76 milyar 517 milyon TL	%3,25
Damga Vergisi	41 milyar 943 milyon TL	%1,78
Şans Oyunları Vergisi	10 milyar 300 milyon TL	%0,43
Harçlar	76 milyar 645 milyon TL	%3,25

Kaynak: Murat Batı, 2022.

Tabloda görüldüğü üzere 2022 yılı Türkiye bütçe gerçekleştirmeleri içinde vergi gelirlerinin neredeyse yarısı, KDV ve ÖTV vergilerinden elde edilmektedir. Vergi gelirleri içinde dolaylı vergilerin payı yüzde 62,18, dolaysız vergilerin payı yüzde 37,82'dir. Bu da göstermektedir ki; Türkiye'de vergi yükümlülüğü daha çok tüketicilere ve dolaylı vergilere yüklenmekte; doğrudan vergi mükellefi kişi ve işletmelerin vergi yükü ise beklenenden düşük kalmaktadır. Bu durum, vergi sisteminin adaletsizliği ve reform ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Vergi, adil ve makul bir şekilde olmalıdır. Az kazananın az vergi, çok kazananın çok vergi almak gerekir. Aynı zamanda vergi kazançtan alınmalıdır. Büyük iş adamından vergi alınmayor ama daha maaşını vermeden önce memurun maaşından vergisi kesiliyorsa adil vergiden bahsedilemez.

Bu vergi yükünün azaltılması ve adil vergi düzeninin sağlanabilmesi için vergi reformu yapılmalıdır. Vergi reformu yapılmadığı müddetçe iş adamının üzerinden bu ağırlıklar kaldırılamaz. Bunun sonucunda ise ülkemizdeki üreticiler diğer

ülkelerdeki üreticilerle rekabet edemez.

Sözü edilen bu sorunları aşmak adına vergi reformunun yanı sıra vergi denetiminin yapılacağı bir itiraz merkezinin de mutlaka oluşturulması gerekir. Şu anda bilindiği üzere vergi mahkemeleri bölge vergi mahkemelerine, bölge vergi mahkemeleri de Danıştay'a bağlıdır. Danıştay içerisinde ise vergi dava daireleri ve idari dava daireleri vardır. Vergi dava dairelerinin idari dava dairelerinden ayrılarak Vergi Danıştayı kurulması ve Vergi Danıştay'ına mutlaka yerindelik yetkisi verilmesi gerekmektedir. Yani önüne gelen hükümet istediği gibi vergi çıkartıp istediği gibi vergi oranlarıyla oynayamamalıdır. Bununla ilgili belli usul ve esaslar temel yasa ile belirlenmeli ve bu usul ve esaslara göre hükümet hareket edebilmelidir.

SGK AÇIKLARI

Türkiye ekonomisinin sorunlarının çözümü için yapılması gerekenlerden bir diğeri de SGK reformudur. 2022 yılında SGK'nın açığı 39,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. SGK işverenden prim payı almasına ve 2022 yılında bütçeden 46,6 milyar TL aktarılmasına rağmen zarar etmiştir.

SGK reformu yapılırsa ve SGK zarar etmekten kurtarılsa her yıl bütçeden para transfer etmek zorunda kalınmayacaktır. Bunun başarılması bütçeye gelir sağlayacak, bu sayede vergi indirimi yapabilmek için kaynak sağlanmış olacaktır. Aksi takdirde SGK ödemeleri bütçeye devamlı açık olarak yansiyacak ve bu da bize vergi olarak geri dönecektir.

Öte yandan, SGK açığının oluşmasına neden olan faktörlerden birisi de sağlık sistemine yapılan sübvansiyonlardır. Türkiye'de bir sürü özel hastane ve bunların şubesi bulunmaktadır. Bu hastanelerde de aynı devlet hastanelerinde olduğu gibi doktorlar çalışmakta ve ameliyatlarda eldiven, maske gibi ürünler kullanılmaktadır. Aynı zamanda devlet hastanelerinde de bu ürünler kullanılmaktadır. Özel hastaneler para kazanırken devletin hastaneleri zarar etmektedir.

Ayrıca hasta garantili şehir hastaneleri bu yolsuzlukların üzerine bir de hasta başı ödeme mecburiyeti getirdiğinden sosyal güvenlik

sistemi üzerine ağır bir yük bindirmektedir. 2022 yılı itibariyle şehir hastanelerine aktarılan yatırım transferi miktarı 150 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

İşte bu durum devamlı bütçemize açık olarak yansımakta ve oluşan bütçe açığı vatandaşa vergi olarak geri dönmektedir. Bu nedenle mutlaka bir SGK reformu yapılması gerekmektedir.

İNŞAAT EKONOMİSİ

Büyüyen ekonomilerde devletler reel ekonomiye önem vermektedir. Reel sektör ise dışı ve erkek sektörler olmak üzere iki tür sektörden oluşmaktadır. Üreten, para kazanan, döviz getiren sektör dışı sektördür. Kazanılan parayla yeni yatırımlar yapılır, daha çok üretmek büyüme sağlanır. Mesela otomotiv, mobilya ve tekstil gibi sektörler dışı sektörlerdir. Buna karşılık bazı sektörler erkek sektördür. Bunların başında inşaat sektörü gelir. Bu sene 100 tane bina yapıp satıldıysa GSMH'ye bu satılan binaların değeri büyüme olarak yansır. Fakat bir sonraki sene inşaat durduğu zaman büyüme düşer. Bu yüzden Türkiye'nin büyüme oranının ne kadarının inşaat sektöründen kaynaklandığı çok önemlidir.

Türkiye'nin son yıllarda inşaat sektörüne nasıl kaynak aktardığını bankacılık sektöründe verilen kredilere bakarak görebiliriz. 2020 yılı² bankacılık sektörü kredi dağılımına baktığımızda imalat sanayisine verilen kredi %20,4 iken, inşaat sektörüne verilen kredi %15,5'tir. İnşaat sektörü kredilerle canlandırılmaya çalışılırken, bir ülkenin can damarı olan imalat sanayisine verilen krediler tüm kredilerin ancak 1/5'ini oluşturmaktadır.

Tüm Bankacılık Sektörünün Verdiği Kredilerin Piyasadaki Sektörlere Dağılımı (2020)

² 2021 ve 2022 yılı verileri Covid-19 salgını dönemindeki ekonomik krize denk geldiğinden ve bu dönemin verileri sağlıklı olmadığından 2020 verileri baz alınmıştır.

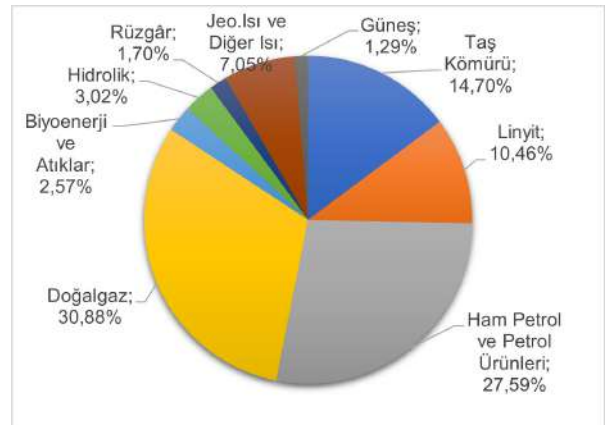
2011 yılına kadar toplanan vergiler yatırıma aktarılırken denge politikası güdülmüyordu. 1/3 oranında inşaata aktarılıyor, 1/3 oranında sanayi, teknoloji ve diğer reel sektör kısımlarına aktarılıyor, 1/3'ü de hizmet sektörüne aktarılıyordu. Ama 2011 yılı sonrasında baktığımızda yatırımlar ağırlıklı olarak inşaat sektörüne aktarılmaya başlanmıştır. Bir ekonomide ağırlık inşaat sektörüne verilmeye başlandığı zaman reel sektör yavaş yavaş kurumaya başlar. Devamlı büyüyen bir ekonomi istiyorsak yapısal tedbirler olarak reel sektöre odaklanmamız gerekmektedir. Dışı sektörler yani, tekstile, mobilyaya, otomotiv gibi sektörler yapılan yatırımlara önem vermemiz gerekmektedir. Ancak bu şekilde ekonomideki canlılık gerçek ve devamlı olur.

CARİ AÇIK SORUNU

Türkiye ekonomisinin en büyük sorunu cari açığıdır. Cari açığımızın sebebi ise doğrudan dış ticaret açığıdır. Dış ticaret açığının verilerini dikkatlice analiz ettiğimizde sorunun kaynağının iki ana başlıkta toplandığını görürüz. Bunlardan birincisi, Türkiye ekonomisinin enerji bağımlılığı ve buna bağlı olarak meydana gelen cari açık sorunu; diğerinin ise ara mal bağımlılığı ve buna bağlı olarak meydana gelen cari açık sorunu. Bu iki başlığı ayrı ayrı şu şekilde analiz etmek mümkündür.

a. Enerji Bağımlılığı

Türkiye'nin enerji sektörü petrol ve doğalgaz odaklıdır. Rusya'dan, Kazakistan'dan, İran'dan ithal edilen doğalgaz ve Ortadoğu'dan ithal edilen petrol, Türkiye ekonomisinin enerji kaynaklarını oluşturmaktadır. Petrol ürünleri genelde otomotiv yakıtında kullanılırken; doğalgaz ağırlıklı olarak mekân ısıtmalarında ve elektrik enerjisi elde etmede kullanılır.

Bundan yaklaşık 30 yıl önceye kadar mekân ısıtmalarında, fabrika makinalarında ve otomobillerde benzin, mazot ve fuel oil gibi petrol ürünleri kullanılmaktaydı. Ancak 1980'lerden itibaren hem elektrikli motor teknolojisindeki gelişmeler, hem bilgisayar teknolojisinin makine teknolojisiyle buluşması bilgisayarlı elektronik makinelerin sanayiye ve ev cihazlarına hakim olmasına ve bu nedenle elektrik ihtiyacının süratle artmasına, buna mukabil petrol ve petrol ürünlerine (benzin, mazot, fuel oil) olan ihtiyacın süratle azalmasına neden olmuştur.

1980'den sonra dünyada bilgisayarlı ve elektronik makine ve cihazların süratle yayılması aynı zamanda elektrik ihtiyacının da olağanüstü bir şekilde artmasına neden olduğundan açığa çıkan elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak için yeni enerji kaynaklarına ihtiyaç duyulmuştur. Burada kısa vadeli ve kesin çözüm doğalgaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum 1980'lerden sonra dünyada giderek artan doğalgaz ihtiyacını doğurmuştur. Aynı nedenlerle de Türkiye'de artan doğalgaz ihtiyacı enerji bağımlılığımızı petrol ve petrol ürünlerinden doğalgaza doğru dönüştürmüştür.

Otomotiv yakıtı olarak fuel oil ve ısınma ve elektrik ihtiyacı için doğalgaz bağımlısı olan Türkiye'nin bu konudaki dışa bağımlılığı doğal olarak dış ticaret açığına ve dolayısıyla da cari açığa yansımaktadır.

Türkiye'nin yurtdışından gelen bu doğalgaz bağımlılığını azaltması veya yok etmesi için yapması gerek bazı hamleler vardır.

- ***Doğalgaz ve petrol aralamalarına hız vermek***

Türkiye'nin petrol ve doğalgazda dışa bağımlılığını azaltmanın mantıksal olarak ilk çözümü petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerine güç ve hız vermektir. Özellikle deniz bölgelerinde (Batı Karadeniz ve Doğu Akdeniz bölgeleri ağırlıklı olarak) yapılacak olan doğalgaz aramaları sayesinde yeni yeni doğalgaz rezervleri bulunmaktadır. Karadeniz bölgesinde bulunan ve yeni keşfedilen doğalgaz rezervleri henüz istenen oranda değildir. Ancak Doğu Akdeniz bölgesinde dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerinden birisinin bulunduğu bir gerçektir. Nitekim günümüzde Doğu Akdeniz

bölgesinde Amerika, İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya başta olmak üzere birçok ülkenin savaş gemileri bulunmakta ve yine bu savaş gemileri kendi ülkelerinin petrol ve doğalgaz şirketlerinin arama gemilerini koruma faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Bu bağlamda Türkiye'nin Karadeniz'de ve Akdeniz'de doğalgaz arama faaliyetlerine daha fazla bütçe ve zaman ayırması gerekmektedir.

- ***Nükleer santral yatırımlarına önem vermek***

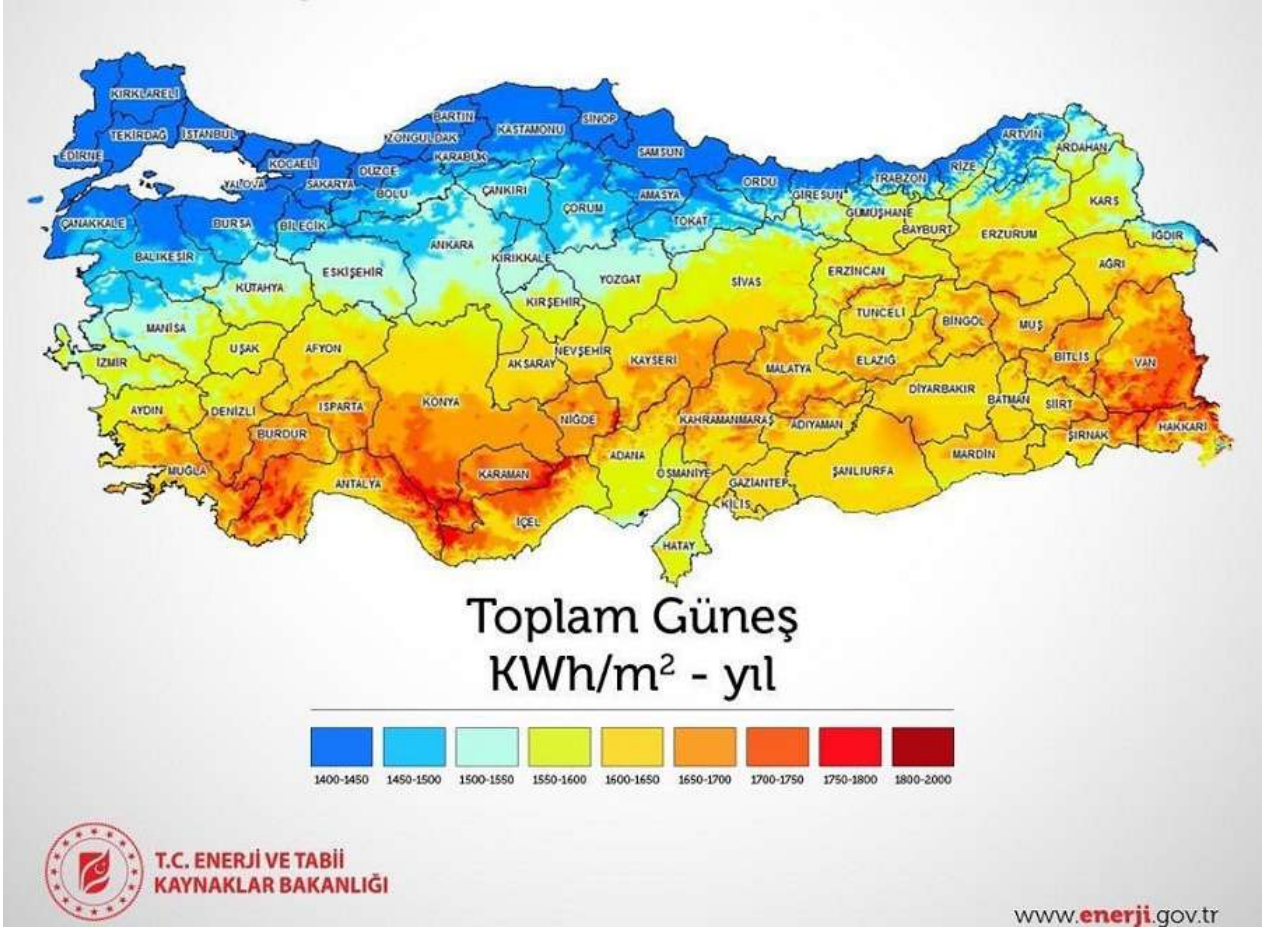
Türkiye'nin önem vermesi gereken alanlardan birisi de nükleer santral yatırımlarıdır. Özellikle üçüncü nesil nükleer santraller hem olağanüstü güvenli hem de verimlilik açısından birinci nesil nükleer santrallere göre 10 ila 15 kat daha verimlidirler. Bu sebeple Almanya ve Fransa gibi nükleer santral zengini ülkeler 10-15 birinci nesil nükleer santrali kapatırken yerine bir tane üçüncü nesil nükleer santral kurmaktadır.

2022 yılında başarıyla sonuçlanan füzyon denemeleri geleceğin enerjisinin nükleer santraller olacağını müjdelemektedir. Yakın zamanda füzyon teknolojisiyle çalışan nükleer santraller hayatımıza girmeye başladığında artık insanlığın doğalgaza da petrole de ihtiyacı kalmayacaktır. Tamamen doğal ve tehlikesiz olan bu enerji sayesinde yeryüzü her türlü emisyonlardan arınmış olacaktır.

İşte Türkiye dünyadaki bu gelişmeleri yakından takip etmeli ve üçüncü nesil füzyon nükleer santrallerine ve birinci nesil füzyon santrallerine yatırım yapmaya önem vermelidir.

- ***Doğal enerji kaynaklarına yatırım yapmaya önem vermek***

Modern dünyada hızla gelişen teknolojilerden birisi de doğal enerji teknolojileridir. Güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve su enerjisi sayesinde doğaya kurulan panel, radyatör ve pervaneler aracılığıyla doğadaki doğal enerji kaynaklarını kinetik enerjiye çevirerek kullanmamızı sağlayan bu teknoloji temiz, sağlıklı ve ucuz enerjiye ulaşmanın günümüzde en pratik yoludur.

Türkiye coğrafi yapısı itibarıyla su, güneş ve rüzgâr açısından son derece zengin bir ülkedir. Özellikle Akdeniz, İç Anadolu'nun güneyi ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri güneş enerjisi açısından son derece verimliken; Karadeniz, Ege ve Akdeniz sahilleri de rüzgâr açısından olağanüstü verimlidir. Su açısından Türkiye, Avrupa kadar şanslı değildir. Ama buna rağmen Dicle, Fırat, Asi, Sakarya, Kızılırmak, Menderes ve benzeri büyük akarsular üzerine kurulan ve kurulmaya devam eden barajlar sayesinde enerji ihtiyacının önemli bir miktarını buralardan karşılamaktadır.

İşte Türkiye ekonomisinin cari açığını kapatma yolunda alınabilecek ilk tedbirler enerji reformuyla mümkün olurken; bu reformların da yeni doğal gaz kaynaklarına ulaşmak, nükleer fisyon ve füzyon santrallerine yatırım yapmak ve doğal enerji teknolojilerine yatırım yapmak şeklinde özetlemek mümkündür.

b. Ara Mal Bağımlılığı

Türkiye'nin en önemli ekonomik sorunlarından biri

de ara mal bağımlılığına bağlı cari açıktır. Türkiye, ihracatını sürdürebilmek için yurt dışından ara malı ithal etmek zorunda kalmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin ihracatını doğrudan etkilemektedir. Çünkü ithal ara mallarının maliyetleri arttığında ihracat ürünlerinin fiyatları da yükselmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin ithalata bağımlı ihracat yapısı cari açık sorununa yol açmaktadır.

Türkiye ekonomisi 2022 yılında 254 milyar dolar ihracata karşılık 364 milyar dolar ithalat gerçekleştirmiştir. İthalatımız ihracatımızdan fazla olduğu için 110 milyar dolar açığımız oluşmaktadır. Ekonomide buna dış ticaret açığı denilmektedir.

Bu açığı kapatmak için Türkiye döviz basamaması nedeniyle Amerika, İngiltere ve Avrupa bankalarından döviz bazlı kredi talep etmek durumunda kalmaktadır. O kredi ile yurt içinde cari açığı kapatmak için döndürüp tekrardan aynı ülkelere olan borç kapatılmaktadır. Bu durum, ülkemizi ihtiyacı olsun ya da olmasın Amerika ve İngiltere başta olmak üzere dünya bankalarından

devamlı döviz bazlı kredi almaya zorlamaktadır. Bu nedenle Türk lirası, dünya paraları karşısında devamlı zayıf duruma düşmektedir. Ekonomi tarihimiz bunun örnekleriyle doludur.

Bugün Türkiye ekonomisi 254 milyar dolarlık bir ihracat yapabilmek için 145 milyar dolar civarında bir ithalat yapmak zorundadır. Mesela, bir mobilyacının mobilya yapmak için ihtiyacı olan suntanın hammaddesi, tekstilcinin kumaş üretmek için ihtiyacı olan pamuk ve iplik ağırlıklı olarak yurt dışından gelmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin ara malda ithalata bağımlılığı nedeniyle sürekli olarak dövize ihtiyacı bulunmaktadır. Bu durum da cari açık sorununu beraberinde getirmektedir.

Türkiye ekonomisinin ara mallara bağlı cari açığını çözmek için şu noktalara odaklanılmalıdır.

- **Zaten üretilen malların üretimine odaklanma**

Türkiye'nin ara mallara bağlı cari açığının en büyük ve en kolay çözülebilecek sorunu zaten ürettiğimiz ürünlerin bir kısmını yurtdışından ithal etmiş olmamızdır.

Halbuki Türkiye'de bu ürünler zaten üretilmektedir. Ancak yüksek vergilerden kaynaklanan yüksek girdi maliyetleri nedeniyle bu ürünleri Türkiye'de üretmek yerine yurtdışından getirmek daha cazip hale gelmektedir. Bu da bizi zamanla ithalata bağımlı bir ülke haline getirmiştir.

Halbuki bu ürünlerin üretimini teşvik ederek, üretimini artırarak ve bunlarda vergi indirimlerine giderek rahatlıkla kendi ürünümüzü kendimiz üretebiliriz.

Eğer zaten ürettiğimiz ve üretebileceğimiz malları üretmeye yönelirsek ve vergi reformu yaparsak maliyetleri düşürerek devlet teşviklerini bu alanlara kaydırırsak Türkiye ekonomisinin cari açığı kendiliğinden azalacaktır. Ayrıca bu durum

bizi dışa bağımlılıktan da kurtaracaktır.

- **Yüksek teknoloji ürünlerinin üretimine odaklanma**

Türkiye ekonomisinin cari açık sorununu çözecek önemli hamlelerden birisi de yüksek teknoloji bazlı ürünlerin üretimine yönelmektir. Özellikle yazılım, donanım ve bilişim alanlarındaki teknolojiler olağanüstü yüksek kâr marjına sahip olmakla kalmayıp döviz getirisi açısından da hayati derecede önemlidir.

Bugün Güney Kore'de üretilen Samsung teknolojisi televizyondan cep telefonuna, buzdolabından fırına kadar yüksek teknoloji ürünlerine odaklanmış ve Güney Kore'yi dünya ekonomilerinde üst sıralara taşımayı başarmıştır. Yine Güney Kore'de bulunan Kia Motors ve otomotiv teknolojileri de Güney Kore ekonomisinin lokomotifidir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Silikon Vadisi projesi tamamen yüksek teknoloji odaklı üretimi esas alan dünyanın en önemli ve en büyük proje merkezidir. Bu alanın kâr marjı olağanüstü yüksek olduğu için ülke ekonomilerinin kısa sürede olağanüstü atılımlar yapabilmesine imkân tanımaktadır.

Netice itibarıyla; Türkiye ekonomisinin çözülemeyecek hiçbir sorunu yoktur. Bu sorunların neler olduğu da çözüm yolları da bellidir. Önemli olan bu sorunları çözecek iradeyi gösterebilmek, bunun için gerekli olan tedbirleri alabilmek ve bu tedbirlerin sonucunda ortaya çıkacak kısa vadeli sıkıntılara katlanabilmektir.

"Türkiye ekonomisinin cari açık sorununu çözecek önemli hamlelerden birisi de yüksek teknoloji bazlı ürünlerin üretimine yönelmektir. Özellikle yazılım, donanım ve bilişim alanlarındaki teknolojiler olağanüstü yüksek kâr marjına sahip olmakla kalmayıp döviz getirisi açısından da hayati derecede önemlidir."

SANAYİ DEVRİMLERİ VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Ekonomi tarihi sanayi devrimleriyle farklı bir değişim sürecine girmiştir. Sanayi devrimleri beraberinde birçok yeniliği getirmesine rağmen yıkıcılığı yeniliğinden daha yayılmacıdır.

Prof. Dr. Zahide Ayyıldız Onaran

Bu yıkıcılığa, Joseph Schumpeter Karl Marx'ın artı değer teorisini temel alarak, eskiyi kökten değiştirerek yok eden yenisini yaratan endüstriyel mutasyon olarak nitelendirmiş "Yaratıcı Yıkım" adını vermiştir. Gerçekten eskiyi kökten yıkmakla kalmayıp, sömürü gücünü de artırdığı görülmektedir. Zaman içinde doğa, ekonomi, toplum, üst yapı faktörleri üstündeki tahribatları görülmeye devam etmektedir.

Gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde, etkileri parlak bir yanılısamayla bağımlılığı yüksek tutsaklığa neden olmaktadır. Bir başka dezavantajı sanayi devrimini kaçıran ülke ve insanının, geriden gelmesi, yetişme çabası, o ülkelere benzeyerek yükselme hevesiyle daha da büyük sömürü altına girdiği birçok ülke örneğinde yaşanmaktadır.

Türkiye ekonomisinin sanayi devrimleri dönemleri çerçevesinde incelemek geliştirmekte olan bir ülkenin uyum ve uyumsuzluğuna örnek olması açısından önemlidir. Sanayi devrimleri dönemini ülke açısından ele almak için Cumhuriyet'ten önce ve sonra olarak ayırmak gerekir. Çünkü geçmişten geleceğe yansımaları, neden sonuç olarak incelemek büyük fotoğrafı ortaya çıkarırken detayların göz önüne serilmesini sağlar. 1923'ten başlayarak günümüze gelindiğinde Cumhuriyet 100 yaşını kutlarken bulunduğu Yüzyıla neler sığdırıldığını anlatabilmek için, önce coğrafi, demografik, siyasi,

ekonomik olarak yapılması daha belirleyicidir. Aynen İzzeddin Önder hocanın Türkiye Ekonomisi kitabında "Tarihsel an Pierre Bourdieau-yaklaşımla, bir yandan geçmişten süzülüp gelen miras ve sosyo-kültürel kalıtsal olgularla, diğer yandan uluslararası ilişkilerin tetiklediği süreçlerle yoğurularak oluşan uç noktalar ise salt görüntüsel ekonominin verileriyle yetinmeyip, sosyoloji, siyaset, hatta antropoloji alanlarını kapsamı zorunludur"² vurguladığı gibi. Böylece,

1923'ten başlayarak 100 yıla gelene kadar, bulunduğu yüzyıla neler sığdırdığını anlatabilmek için, önce coğrafi, demografik, siyasi, ekonomik, sosyolojik, antropolojik kapsamlı anlatımı tamamlayarak geniş bir çerçeveye oturtulmuş olur. Daha da açarsak; geçmişten geleceğe yansımaları, neden sonuç olarak, büyük fotoğrafı ortaya çıkarırken, detayların göz önüne serilmesini sağlar. Ama İzzeddin hocanın dediği gibi "Zor, kapsamlıdır, detaylı uzun bir çalışma gerektirir." Bu nedenle daha yüzeysel anlatımla, tabii kamu ve özel ayrımı çerçevesinde ülkenin gelişimini ve sorunların, çevre-ülke ilişkisi,

iç -dış dinamikleriyle tarihsel süreci ihmal etmeden bakmak ve sorunların bulaşma etkisinin nedenlerine işaret etmek daha kolay olacaktır.

Dünyanın teknoloji, ilerleme ve ekonomi ilişkisi sanayi devrimleridir. Genel olarak bakıldığında Sanayi devrimlerinin başladığı ve yayılmaya devam ettiği ülkeler günümüze güçlü ve bir dönem sömürgeci ekonomiler olarak imza atmaktadır.

¹ İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Teorisi Anabilim Dalı.

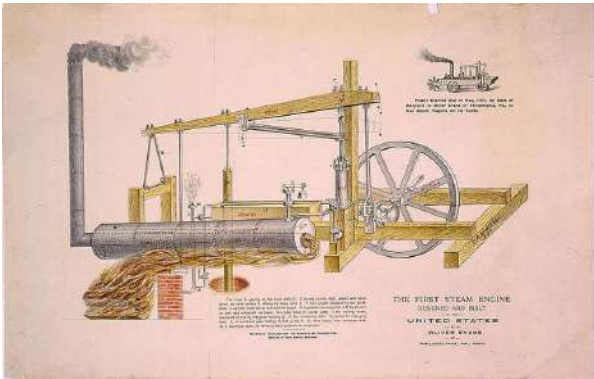
² İzzeddin Önder (2022) Türkiye Ekonomisi. Sf:7.Yeni Ülke Yayınları İstanbul

Sanayi devrimlerinin, eskiyi yıkıcılığının yanı sıra yarattığı avantajlar nedeniyle, ekonominin ve gelişmişliğin temellerini oluşturmaktadır. Her şey o temeller üzerinden yapılandığı için, ilk olan avantajlı, son olan dezavantajlıdır. Örneğin iki bebek düşünün; 3 yaşında ve daha 6 aylık. Biri yürümeye hatta koşmaya başlamış diğ erinin oraya gelebilmesi için belli bir düşmeli kalkmalı süreci var. Tıpkı Sanayileşmiş ve Sanayileşmemiş ülke karşılaştırması gibi. Sonradan gelme durumu, oturmamışlığa neden olacaktır.

Peki Dünyanın yaşadığı bu sanayi devrimlerini yani yaratıcı yıkımları kaç a ayırırız? Gruplandırma bağlamında Türkiye ekonomisindeki etkilerini nasıl anlatırız?

Sanayi devrimlerini genel olarak dört grupta toplamak mümkündür. Dünyada ilk sanayi devrimi buharlı makinenin bulunmasıyla İngiltere'de başlamış hızla Avrupa ülkeleri ve diğer ülkelere Amerika, Japonya daha sonra bütün dünyaya bulaşmıştır. Ancak Avrupa 2. devrimini yaşarken Rusya, Japonya gibi ülkeler hala 1. sanayiye yaşamaktaydılar. Ama günümüzde 4. sanayi devrimine baktığımızda bu ülkelerin öncülük ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Daha güçlü ekonomilere sahipler. Türkiye için başta ekonomi olmak üzere Osmanlı İmparatorluğundan başlayarak dönemsel karşılaştırma yapmak mümkündür

1. SANAYİ DEVRİMİ 1784-1830

Resim 1. Sanayi Devrimi³

18-19. yüzyıllardaki gelişimlerin buluşların makineleşme sürecine katkıları sermaye

³ <https://bluebox.creighton.edu/demo/modules/en-boundless-old/www.boundless.com/u-s-history/textbooks/boundless-u-s-history-textbook/the-market-revolution-1815->

birikimine neden olmuştur. Aslında temel üretim faktörü emeğin yanında makinenin hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı olarak gelmesidir. Özellikle Fransız devrimi, bilimsel yöntemlerin artışı ve sömürgecilik hızlandıran nedenlerden sayılır.

1. Sanayi dönemi Osmanlı İmparatorluğu dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde Osmanlı'nın üstyapı unsurlarından, din, gelenekler, savaş ekonomisi, monarşi yönetim tarzı, kalkınmanın temelleri olan yapısal eşitlikçi dağılmaması, uyum sağlamak hatta gelişimin öncüsü olabilmek yerine olumsuz etkilemiştir. Dünya ülkelerinde (İngiltere) hızlı gelişmeler yaşanırken, yukarıdaki etkenler ve yapısı nedeniyle daha tutucu olan imparatorluk adım atamamıştır. Kendini Avrupa'nın ucuz hammadde kaynağı, dış ticaret mallarının serbest dolaştığı piyasası haline getirmiştir. Aslında daha ilk sanayi devrimiyle dünyada sömürme, yıpratma gücünü hem ülke hem emek açısından ortaya koyan sistemin kendine talep yaratacak piyasalar, ucuz üretim faktörü araması normaldir. Dolayısıyla teknolojik üretim düzeyi el sanayisi ve atölyeler ile sınırlı olan Osmanlı'nın talep yaratan piyasa olması normaldir ve uygundur. Doğal olarak bir buharlı makine ile rekabet etmesi mümkün değildir. Birçok benzeri nedenler ile Avrupa devletleri açısından cazip hammadde ve pazar ihtiyacına uygundur. Hayal ettikleri gibi kapitalist üretim tarzının ucuz maliyet, yüksek talepli pazarıdır. Toprakları değerlidir. Hâkimiyetini toprak üzerinden kurmasa da ticaret olarak kurması avantajlıdır. Ama Osmanlı'nın ticari bağımlılığını, 1910'lu yıllara kadar askeri güç açısından sağlanmaları pek mümkün olmadı.

Ekonomik süreç; hangi güçle başladığı açısından önemlidir. Hızlı güçlü adımlar atılmadığında kumar gibidir. Ağırlaşan, bağımlılık borç ve yaptırımları beraberinde getirmektedir. Tüketim davranışının ne yönde olduğu, maliyetine etki etmektedir. Cumhuriyet'e taşınan kapitülasyonların başlangıcı, sanayi devrimine ve o günkü din, gelenek, kültür, yönetim tarzı gibi özelliklerin katı olduğu günlere uzanmaktadır. Bir sistemin parçası olduğunda ya sisteme karşı rekabet gücünüzü oluşturur ona göre savaşırsınız. Ya da sistemin güçlerinin ucuz üretim kaynağı ve borçlusu haline gelirsiniz.

Aslında kararlar, tercihler ve eylemler ekonomik yol alışın kodlarını yazmaktır. Osmanlıdan erken Cumhuriyete kadar olan süreç, o günden hangi kodların yerleştiğini dolaylı dahi olsa günümüze de yansıdığını göstermektedir. Baştan kaçırılan değişimler hızlı hareket edilmediğinde geleceğe eksik uzanmış oluyor.

2. SANAYİ DEVRİMİ 1860-1914

Bu dönem teknolojinin ön plana çıkmasıyla teknoloji devrimi olarak tanımlanır. Başlangıç İngiltere de olsa dahi bu dönemde Amerika ve Almanya ön plana çıkmaktadır. 1870 ve 1913 dönemini kapsayan elektrik, iletişim (ülkelerarası radyo, telgraf) 1900'lü yıllardan itibaren çelik üretim yöntemleri, elektrik, içten patlamalı motorlar, döneme imza atmıştır. Beraberinde gerek savaş araçları gerekse raylı sistem dışındaki ulaşım araçlarının etkin üretim ve kullanımı söz konusudur. Küreselleşmenin o günlerde başlayan sesi demek çok iddialı olmayacaktır. Aslında dünya ve Türkiye için enteresan bir dönem. Birinci dünya savaşı başlangıcı. Ne kadar raslantısal gözükse de aynen sınıf mücadelelerine neden olduğu gibi toprak ve ucuz maliyet güdüsünün genişleme hevesi de ortaya çıkmıştır. Asıl üretim

faktörü olan emeğin, sanayileşme ile birlikte sınıfsal olarak yaşadıkları ciddi boyutlu hak kayıpları Sosyalizmle (Marx, Engels) birlikte dile getirilip gelişim göstermiştir. Sanayileşmenin, ilerlemenin maliyeti, bir kesime ayrıcalık tanırken diğer kesimin daha da güçsüzleşmesine neden olmuştur. Yapı taşları değişmektedir. Aslında savaşlar da bunu göstermiştir.

Sanayileşmeyi geniş olanaklarına rağmen başlatamayan Osmanlı, sürdürülebilirliğini giderek kaybetmişti. Türkiye için Osmanlı'da uzak kalınan sanayileşme, matbaanın daha erken yer alabileceken sisteme geç girmesi, zayıflayan yönetim, yükü artan toplum ve birinci dünya savaşıyla ilerlemeye yaklaşmak yerine uzaklaşmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle yükü artmıştı.

Erken Cumhuriyet 1923-1938 ve 1945 yılları çok geç kalınmış bir sanayileşme adımının kaybedilen yıllarına gerek üretim gerekse yeniden yapılanma dönemidir. Dünyada büyük kriz yaşanırken, ucuz üretim faktörü ve hammaddeye sahip genç Cumhuriyet için de sorun yaratmıştır. Genç Cumhuriyet geri kalmışlığı savaşın yaralarını sarmayı ve hızlı şekilde ekonomik yapısını

oluşturmak için, kalkınma planları, devletçi politikalar, Osmanlı'dan gelen üretim tarzı, ile güçlenme seferliği başlatmıştır. Dünyada sınıflar oluşup haklar mücadeleye alınırken, ülke kurtuluş savaşıyla bağımsızlığını kazanmış ülke için ama gerçek anlamda haklar üzerinden oluşan sınıf bilincinden bahsetmek mümkün değildir. Tabii bu çerçevede ne olacağı kapitalist sistem içinde ister istemez oluşmaktaydı. Aslında Sanayi devrimleri de gerek Türkiye'de gerekse dünyada yeni araçlarla insanlığı yönetmek değil midir?

3. SANAYİ DEVRİMİ

Sanayi Devriminin en vurucu özelliklerinden biri Steve Jobs 'un Apple'ı kurmasıdır. Üretimde elektronik, dijital yapı, ile yeni ekonominin temel faktörü olan bilgi, internet, bilgisayar, uydu güdülü iletişim nedeniyle otomasyon teknoloji yoğun dönem başlamıştır. Otomasyon beraberinde yazılım ve programlamanın başlangıcı olmuş özellikle Japonyada akıllı robotlar sistemin parçası haline gelmiştir. Üretilen yeni nesil robotlar hem ucuz hem de üretimde verimliliği arttırmış ancak işsizlik üzerinde hem ülke hem de dünya da risk olacağını sinyallerini vermeye başlamıştır. Özellikle mavi yakalı personel sayısında azalmalar meydana gelmiştir.

Türkiye 50'lerden itibaren serbest piyasa sistemine geçmiştir. Birçok açıdan istikrarsızlık ve kalkınmayı yaygınlaştıramamanın bedellerini gene gecikerek ama bir taraftan yakalamaya çalışarak sürece girmiştir. Darbeler parasal ve üretimsel krizler hep engelleyici olmuştur. Buna rağmen dönem olarak gecikmeli de olsa dünyaya uyum sağlama çabası vazgeçmemektedir. Siyasi istikrarsızlık, yönetsel hatalar, koşan dünyanın, kredi sattığı dolaylı yoldan bağımlılaştırılan ülke haline gelmiştir. Sevindirici olan emeğin örgütlenebilmesi yeterli olmasa da diğer dönemlere göre genişlemiştir. 3. Sanayi Devrimini yaşayan ülkelere nazaran gene geride kalmak zorunda kalmıştır.

4. SANAYİ DEVRİMİ

Sanayi 4.0 Küreselleşmenin ürünü olan Yeni Ekonominin araçlarının sonucu olan, dijitalleşme, Yapay zeka, Sanal ve nakitsiz yaşam, tam anlamıyla bilgi ekonomisi, internet, robotlardan oluşan

bir boyut yaşanmaktadır. Covid-19 Pandemisi meydana gelen yeni yaratıcı yıkımın yaşamda hızlı bir şekilde almasını kolaylaştırdı. Diğer 3. Sanayi devriminden farkı özellikle Çin, Japonya benzeri 1. Sanayi devrimini sonradan yaşayan ülkelerin daha ön plana çıkmasıdır.

Özellikleri; yüksek yenilikçi otomasyon, daha hızlı ucuz kaliteli firesiz üretim yapan robotlar, 3D yazıcılar, ev düzeninde online fabrikalardır. Dezavantajı makinaları yaratan insanın makinanın egemenliğinde kalma riskidir.

Türkiye beşerî sermaye ve üretim açısından avantaja sahip olmasına rağmen 1923- 1940'lı dönemde kazandığı ivmeyi 21. yüzyılda yakalayamamaktadır. Aynen 1. sanayileşme devriminde olduğu gibi üst yapının faktörlerinin ağır baskı unsuru haline gelmesi, ekonomi politikalarının ikincil üretim tarzı olan yarı sanayi, fason inşaata dayalı olması nedeniyle gelişmiş ülkelere göre yine geride kalma belirtileri göstermektedir.

Sanayi vahşi bir yapıda olmasına rağmen az gelişmişlik, adaletsiz gelir dağılımı, demokrasi ve kalkınma sorunu daha tehlikelidir.

Eğitim Sağlık, Altyapı, Sosyal Güvenlik, Yaşlı ekonomisi, verimli üretim, uluslararası rekabet gücünü, Emek yanlı politikalar ile geç kalınmış yol kısaltılabilir.

Sonuç olarak; Kapitalizm gerek sanayi devrimleri gerekse başka araçlarıyla her seferinde kabuk değiştirerek yerini alırken ,devrimleri yaşayan merkez ve çevre etkileri farklı olmuş ama bir noktada tüm araçlar bütün ülkelerde bulaşma etkisiyle yayılmıştır. Ülke ekonomisi ve siyaseti için analiz yaparken dışsal faktörler, ihmal edilmemelidir.

Türkiye Cumhuriyeti geç olsa dahi bilinçli olmayı başarabilen bazı politikacılar nedeniyle son döneme kadar düşme kalka gelmeyi başarmıştır.

Önemli olan teknoloji ve bilginin yarattığı verimliliği adaletli gelir dağılımı, çevre, yaşlı, çocuk, emek dostu üretim tarzıyla, sömürüyü minimize ederek sağlaması çok önem taşımaktadır.

TÜRKİYE'NİN 100 YILLIK EKONOMİK GÖRÜNÜMÜ

İnsanlık tarihinin ilk büyük devrimi M.Ö. 10.000 yılında Anadolu topraklarında başlamış ve dünyanın geri kalanına dalga dalga yayılmıştır. İnsanlık tarihinde ikinci büyük kırılma sanayi devrimiyle 18.yy'da İngiltere'den başlayarak tüm dünyayı etkisi altına almıştır.

Yakup Öztürk

Bugün endüstri 4.0 devriminin içerisine girmiş durumdayız. Bu devrimi yakalamak hatta devrimin öncüsü olmak istiyorsak öncelikle işgücünü aklın ve bilimin ışığında bilgiyle donatarak; sorgulayan, neden-sonuç ilişkisi kurabilen, analiz yeteneği gelişmiş bir nesil yetiştirmemiz gerekmektedir. İkinci olarak, tarımda ve sanayide ARGE çalışmalarıyla bu iki sektörde verimlilik artışları sağlamamız hayati bir konu olarak önümüzde durmaktadır.

1. Enflasyonla mücadele performansı: Türkiye Cumhuriyetinin 100 yıllık ekonomik performansını değerlendirmek için enflasyon, işsizlik ve dış ticaret istatistiklerine özet bir şekilde bakmak oldukça yararlı fikirler verecektir.

Tablo 1. Türkiye'de Dönemler İtibariyle Fiyat Hareketleri

DÖNEMLER	TÜFE%	TEFE% / ÜFE%
1925-1937		-1,6
1938-1945	18,3	25,9
1946-1960	6,8	7,1
1961-1979	15,5	15,9
1980-1993	54,4	51,2
1994-2001	77,4	75,3
2002-2017	12,1	12
2018-2022	29,42	48,75

1923-1937 dönemi enflasyon sorununun olmadığı; milli paramızın değerinde düşüşlerin yaşanmadığı ve "denk bütçe" ilkesinin geçerli olduğu dönemdir. 1973 yılına kadar Türkiye ekonomisi yüksek enflasyon sorununu geçici bazı yıllar hariç yaşamamıştır. 1973 petrol şoku ve 1974 Kıbrıs Barış Harekâtında Türkiye'ye uygulanan ambargo

"Bu devrimi yakalamak hatta devrimin öncüsü olmak istiyorsak, öncelikle işgücünü aklın ve bilimin ışığında bilgiyle donatarak; sorgulayan, neden-sonuç ilişkisi kurabilen, analiz yeteneği gelişmiş bir nesil yetiştirmemiz gerekmektedir."

nedeniyle 70'li yılların sonlarına doğru enflasyon %50'lerin üzerine çıkmıştır. Esasında 2001 güçlü ekonomiye geçiş programına kadar Türkiye ekonomisi yüksek enflasyon dalgasıyla istikrarsız bir görünüm sergilemiştir. Türkiye'de 2013 yılında enflasyon oranları tek haneye düşmüş ama kalıcı bir düşüş göstermemiştir. 2022 Aralık ayı itibariye TÜFE 64.27, ÜFE %97,72 gibi çok yüksek oranlara yükselmiş olması ekonomi yönetiminin enflasyonla mücadele etmediğinin açık bir göstergesidir.

2. İşsizlikle mücadele performansı:

Türk ekonomisi Türkiye Cumhuriyetinin kurulduğu 1923 yılında on milyonun biraz üzerinde nüfusu vardı. 2022 Aralık ayı itibariyle seksen beş milyona yaklaşan nüfusu ile Avrupa'nın en çok nüfusa sahip ülkesi haline gelmiştir. Ancak ülkemiz mevcut ekonomideki yüksek enflasyon, toplanamayan vergiler, göz yumulan kayıt dışılık, yüksek dış borçlar, yükselen dış ticaret açıkları ve yüksek katma değerli ürünler üretmemesi gibi problemler; işgücü ve istihdam politikalarında bir şeylerin yanlış gittiğinin açık bir göstergesidir.

Tablo 2. Cumhuriyetin Başlangıcından Günümüze Dönemler İtibariyle Türkiye'de İşsizlik Oranları (%)

DÖNEMLER	İŞSİZLİK ORANI
1923-1937	4,4
1938-1945	2,8
1946-1960	2,7
1961-1979	6,1
1980-1993	8,1
1994-2001	7,3
2002-2017	10,5
2018-2022	11,6

Gelişmiş ülkeler için doğal işsizlik oranı %2 ile %3 dolaylarında iken Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için bu oran %5 ile %6 arasında normal kabul edilmektedir. Türkiye son dönem ortalama

işsizlik oranlarının %10'unun üzerinde seyretmesi işsizlik histerisini akla getirmektedir. Bu durumla mücadele için acilen yapısal reformlar şarttır.

Türkiye ekonomisinin işgücünün yapısı geleneksel ve modern üretim iç içe geçmiştir. İkili yapı yani kır ve şehir istihdamı, tarım ve sanayi istihdamı iç içe yaşanmaktadır. Bunun yanında Türkiye işgücü piyasasının en göze çarpan problemlerinin başında, çalışma çağı nüfusunun istihdamdan daha hızlı artması ve Türk ekonomisinin yeni istihdam olanakları oluşturmakta zorlanması da vardır. Genç işsizliğin yüksekliği, kadın istihdamındaki sorunlar, işgücünü yeteneklerinin yetersizliği, kayıt dışı istihdam, işsizlikle mücadelede kapsamlı bir politika üretilmemesi diğer sorunlardır.

Nüfusun artış hızının azalırken, 15-64 yaş aralığındaki yani çalışma yaş grubundaki

nüfusun artması "Demografik Fırsat Penceresi" adlandırılmaktadır. Demografik Fırsat Penceresi ülkelerin tarihinde bir kez karşlarına çıkan demografik bir armağandır. Çalışma çağındaki nüfus artar artar ve son olarak zirveye ulaşır. Daha sonra azalmaya başlar. Japonya'nın 1960'lı yıllarda, Doğu Asya ülkelerin ise 1970'li yıllarda üretimlerindeki artış ve yüksek büyüme dönemleri; bu ülkelerde o yıllarda oluşan Demografik Fırsat Penceresi ile alakalıdır. Türkiye 2030 yılına kadar nüfusun işgücü açısından demografik fırsat penceresinden istifade edebilecek nadir ülkelerden birisidir. Eğer ülkemiz, işgücünü eğitim-sanayi işbirliği ile nitelikli hale getirebilir ve kadınların işgücüne katılma oranını artırabilirse demografik fırsat penceresinden en iyi şekilde istifade edebilecektir.

3. Dış ticaret performansı: Ülkemiz cumhuriyetin kurulduğu yıllardan günümüze sanayileşmeye ve teknolojiye önem vermiş ve teşvik etmiştir. Ülkemiz nüfusunun çok büyük bir kısmı kentlerde yaşamaktadır. Kentler ise sanayi ve hizmetler sektörünün yoğun iş talebi ve arzıyla karşılaştığı yerlerdir.

Tablo 2.26. Türkiye'nin ihraç ettiği ürünlerin teknoloji yoğunluğunun, dünya ortalaması ile karşılaştırılması.

İhraç Edilen Ürünlerin Teknoloji Yoğunluğu			
(YÜZDE PAY)			
TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞU	TÜRKİYE		DÜNYA
	2003	2016	2016
YÜKSEK	6,50	3,50	24,40
ORTA YÜKSEK	26,00	33,10	36,70
ORTA DÜŞÜK	22,60	28,30	15,00
DÜŞÜK	44,90	35,10	23,90
TOPLAM	100,00	100,00	100,00

Türk imalat sanayisinin üretip ihraç ettiği ürünler içerisinde, yüksek teknoloji ürünlerin oranı %3,5 gibi oldukça düşük bir orandır. Dünya toplam

ihracatında yüksek teknoloji ürünler artarken Türkiye yüksek teknoloji ürün ihracatında 2003 yılının gerisine düşmüştür. Düşük teknoloji ürün ihracatı dünya ortalaması yüzde 23,90 iken Türkiye'de yüzde 44,90'dır. Tüm bunların sonucunda, dünya yüksek teknoloji ürün ihracatı sıralamasında Türkiye 102. sırada yer almaktadır. Genel olarak ihracatımızın ağırlığının ucuz mallardan oluştuğunu görmekteyiz. Çok çalışıp, çok ürettiğimiz halde gelirimizi artıramıyoruz. Sebebi ihraç ettiğimiz ürünlerin katma değerinin düşük olmasıdır.

SONUÇ

Türkiye pamuk tohumundan yağ çıkardı, pamuğu iplik haline getirdi. İpliği dokudu kumaş elde etti. Bu kumaşla hazır giyim malzemesi üretti ve bunu ihraç etti. Zamanla Türkiye teknoloji konusunda sınıf atladı ve orta teknoloji ürünler üretmeye ve ihraç etmeye başladı. Bir adım daha atlayarak yüksek teknoloji ürünler üretmemiz gerekiyor. Çünkü emek yoğun ve düşük teknoloji ürünleri yeni gelişmekte olan ülkeler, düşük ücretlerle üretebilmektedirler. Türkiye'nin bu alanda onlarla rekabet etme şansı yoktur.

İstihdamda karşımıza çıkan ortalama yüzde 40'lar seviyesinde niteliksiz açık işler, ihracatımızın kompozisyonuyla paralellik arz etmektedir. Niteliksiz işgücünün ürettiği ürünlerde düşük verimlilik söz konusu olduğu için, gelir de düşük olmaktadır. Bu olgu kişi başı milli gelirimizin düşük düzeylerde seyretmesine yol açmaktadır.

Ayrıca enflasyonun oldukça yüksek oranlarda gerçekleşmesi gelir dağılımının bozulmasına, sabit ücretlilerin reel olarak gelirlerinin düşmesine, belirsizliği artırarak girişimcilerin yatırım kararlarını ertelemesine neden olan çok ciddi bir sorundur. Kalıcı olarak enflasyonu düzeltmeden hiçbir makroekonomik göstergesi düzeltilemez. Enflasyonla mücadele kısa vadede can acıtıcı ama orta ve uzun vadede ekonomik istikrara ve ekonomik büyümeye katkısı yadsınamaz.

"Yüksek teknoloji ürünler üretmemiz gerekiyor. Çünkü emek yoğun ve düşük teknoloji ürünleri yeni gelişmekte olan ülkeler, düşük ücretlerle üretebilmektedirler. Türkiye'nin bu alanda onlarla rekabet etme şansı yoktur."

EKONOMİLERDE DİJİTAL DÖNÜŞÜM VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Ekonomi biliminin makro ekonomi ayağındaki mühim değişkenlerden bir tanesi de hiç şüphesiz istihdam. Bilhassa ülkelerin son zamanlarda tecrübe ettikleri dijital dönüşümle birlikte, istihdam seviyesinin bu yeni gelişmeden ne düzeyde ve de ne istikamette etkileneceği sıcak tartışma alanlarından bir tanesi haline geldi.

Prof. Dr. Mehmet Eryılmaz

Tartışmanın bir tarafı, ekonomilerin dijital dönüşümünün “ekonomik tekillik”i, daha yalın bir ifadeyle, insan aktörler arasında işsizliği ciddi biçimde tetikleyeceğini ileri sürüyor. Bu iddialarını da, muhtelif sektörlerde insanların yerlerini robotların ve yapay zekaların almasını gerekçe göstererek destekliyorlar. Nitekim dünyanın muhtelif yerlerinden gelen istatistikler ve haberler kısmen bu iddiayı destekliyor gibi görünüyor. Örneğin; Japonya’nın Nagasaki kentinde, 2015 yılında açılan Henn-na adlı otelin ilk zamanlarında otelde 243 çalışan görev alıyordu ve resepsiyonistten bahçivana kadar tüm çalışanlar robottu. Benzer biçimde, 2016 yılında yayınlanan “Accenture Türkiye Dijitalleşme Endeksi” raporunda, ABD’de 2000 ile 2008 yılları arasında, 5.8 milyon kişinin işini kaybettiği ve kaybedilen işlerin yaklaşık %80’in teknoloji ve dijital dönüşümün doğrudan ve dolaylı neticesi olduğu ifade edilmektedir. Bu ve benzer örnekler bir çok insanda, robotların ve yapay zekaların bir çok sektörde insanların işlerini ellerinden alarak, ciddi bir istihdam krizine neden olacağı yönünde tedirginlik yarattı.

Öte yandan, dijital dönüşümün herhangi bir insan istihdamı problemi yaratmayacağı fikrini savunanlar ise iddialarını muhtelif noktalardan desteklemeye gayret ediyorlar. Bunlardan birincisi, dijital dönüşümün bir yandan bazı

mesleklerin tarihe karışmasına veya robot ve yapay zekalara devredilmesine neden olurken, bir yandan da yeni iş alanları yaratacağı yönündeki iddiaları. Nitekim, yukarıda bahsi geçen Accenture raporu OECD’nin hazırladığı bir başka rapora atıfta bulunarak, bugünün çocuklarının %65’in gelecekte, bugün var olmayan meslek alanlarında çalışacaklarını belirtmektedir. Benzer biçimde, bir çok çalışmada dijital dönüşümle birlikte; yapay zeka mühendisliği, büyük veri mühendisliği ve mimarlığı, dijital etik uzmanlığı, dijitalleşme diyetisyenliği, metaverse emlakçılığı, dijital dönüşüm yöneticiliği gibi muhtelif mesleklerin doğacağı vurgulanmaktadır. Bu arada, geleceğin mesleği olarak zikredilen mesleklerin bir kısmının daha şimdiden söylem formundan eyleme geçmiş vaziyette olduklarını belirtmekte de fayda var. Nitekim ülkemizde

"Robotların ve yapay zekaların bir çok sektörde insanların işlerini ellerinden alarak, ciddi bir istihdam krizine neden olacağı yönünde tedirginlik yarattı."

“Hacettepe Üniversitesi”, “Bahçeşehir Üniversitesi”, “Ostim Teknik Üniversitesi”, “TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi” gibi üniversitelerimizin mühendislik fakültelerinin çatısı altında 4 yıllık yapay zeka mühendisliği bölümleri açtıklarını görüyoruz. Benzer biçimde bugün bir çok örgütte, dijital dönüşüm çabalarını etkin biçimde yönetmek maksadıyla organizasyon şemalarına bir “dijital dönüşüm yöneticisi (chief digital officer)” pozisyonu eklenmiş vaziyette. Öte yandan, robotların ve yapay zekaların işlerini insanlara kaptırması ya da ele geçirdikleri işleri geri iade etmeleri de, her ne kadar daha düşük bir ihtimalse de, istisnai durumlarda mümkün

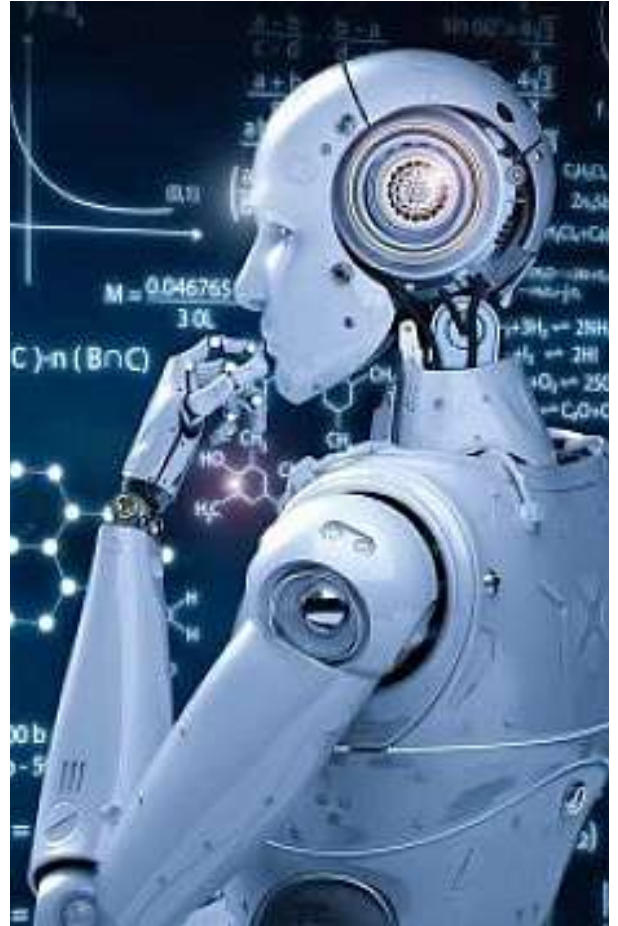
¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü.

olabilir. Hatırlanacağı gibi yazımızın başlarına doğru yalnızca robotların hizmet ettiği bir otelden bahsetmiştik. İlerleyen süreçlerde otelin sahipleri otelde çalıştırılmakta olan robotların yarısını müşterilerden gelen şikayetler üzerine “kovmuş”. Örneğin, otelde yaşanan vakaların bir tanesinde otelin misafirlerini kendisine belirtilen zamanda uyandırmakla görevli robotun, bazı karışıklıklar neticesinde, misafirleri zamanından çok daha önce uyandırarak ciddi bir memnuniyetsizliğe yol açtığı belirtiliyor. Benzer biçimde 2014 yılında, yönetim kurulunda verilen kararlar esnasında bir yapay zekadan destek alan Hong Kong merkezli Deep Knowledge Ventures adlı şirket ilerleyen zamanlarda bu uygulamasından vazgeçmişti. Dolayısıyla istihdam edilen yapay zeka ve robotlardan kafi derecede randıman alınamaması ve ilgili görevlerin insanlara iade edilmesi de zaman zaman mümkün olabiliyor. Öte yandan belki de, robotların gün geçtikçe daha fazla insansı hale gelmeleri ve kimi insanların teknolojiyle artırılmaları ile robotlara daha benzer hale gelmeleri, dolayısıyla insan veya robot olmak arasındaki sınırların gün geçtikçe daha muğlak hale gelmesi bu tartışmayı karmaşıklaştıracak bir diğer unsur olacak.

Özetle, ülke ekonomilerinin, daha da özelden insan istihdamının dijital dönüşümden nasıl etkileneceğine dair tartışmalar hararetli

biçimde devam ediyor. İnsan istihdamının dijital dönüşümden menfi mi yoksa müspet yönde mi etkileneceğini pek yakın bir gelecekte hep birlikte daha net biçimde göreceğiz.

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN BİTMİYEN SORUNU: CARİ AÇIK

Cari açık Türkiye'nin belki de en kronikleşmiş sorunudur. Türkiye uzun yıllardır, kriz dönemleri hariç, cari açık vermektedir. Bugün de yine çok önemli bir cari açık problemi ile karşı karşıyayız.

Doç. Dr. Derya Hekim

TCMB'nin Ocak ayı ödemeler dengesi istatistiklerinden edindiğimiz verilere göre, Türkiye Ocak ayında 9.8 milyar dolar cari açık vermiş. Bu aylık bazda gördüğümüz en yüksek cari açık olarak tarihe geçti.

Aslında 2021 sonunda tartışılmaya başlanan ve 2022 yılında adı konan "Türkiye Ekonomi Modeli"nde amaç cari açığı azaltmaktı. Ekonomide faizler indirilip canlanma yaratılırken, diğer taraftan artan kur cari açığın dengelenmesi için kullanılacak ve de Türkiye'nin cari açık problemi de böylece ortadan kalkacaktı. Aslında altta yatan mantık; kurların artması ithalatın azalıp ihracatın artması ve böylelikle cari açığın temel belirleyicisi olan dış ticaret açığının gerilemesiydi.

Ancak maalesef teorik olarak kulağa hoş gelen bu mekanizma gerçek hayatta böyle işlemiyor. Öncelikle kur arttığında ihracatın artacağı ve ithalatın azalacağına bir garantisi yok. Maalesef kur arttığında Türkiye'de daha az ithalat yapılmıyor. Türkiye'nin satın aldığı malların %80'inden fazlası hammadde ve ara malı. Bu mallarda esneklik oldukça düşük, yani kur artsa da bu malların TL cinsinden fiyatı yükselse de biz bu malları almak zorundayız. Türkiye elektriğinin %33'ünü doğal gaz santrallerinden üretiyor. Doğal gaz ise temel ithalat kalemlerimizden. Yani biz ithalat yapmak zorundayız, aksi takdirde üretim yapamayız.

İkinci olarak, kur arttığında Türk malları yurtdışı piyasalarda ucuz olacağından daha fazla mal satmayı bekleriz. Türk ihracatçısı maliyet avantajı elde etmiş olur. Ancak Türkiye'de kurlardan enflasyona geçiş etkisi oldukça yüksek. Dolayısıyla kur arttığında enflasyon ve de maliyetler artıyor. Yani aslında ihracatçı başta sağladığı rekabet avantajını da kaybetmiş oluyor. Üstelik yabancı

ithalatçılar artan kurları takip ettiklerinden indirim isteyebiliyorlar. Dolayısıyla ihracatçı açısından da sürekli ve devamlı bir kazanç olmuyor.

TCMB bünyesinde Aralık 2021'de Abdullah Kazdal ve Selçuk Gül tarafından yapılan "Türkiye'de İhracat ve Reel Kur Arasında Zamana Göre Değişen İlişki: Sektörel Düzeyde Güncel Bir İnceleme" başlıklı araştırmada Türkiye'nin ihracatında ihracat pazarlarımızdaki talep değişmesinin asıl belirleyici değişken olduğu bulunmuş. Yani eğer temel ihracat pazarlarımızda talep iyiye Türkiye'de de ihracat artıyor. Reel kurdaki değişiklik ise daha az etkiliyor.

CARİ AÇIKTA SORUN ENERJİ VE ALTIN MI?

Türkiye ne yazık ki enerji ithalatçısı bir ülke ve de enerji fiyatlarında yaşanan artışlar Türkiye'de cari açığın üzerinde önemli baskı unsuru. Altın ise önemli oranda yatırım güdüsüyle alınıyor. Eğer ekonomide bir güvensizlik ya da getirilerde bir belirsizlik varsa Türkiye'de altına talep artıyor, dolayısıyla altın ithalatı da artıyor.

Ancak son birkaç ayda enerji fiyatlarında ciddi bir düşüş yaşandı. Petrol ve doğalgaz fiyatı savaş öncesi döneme döndü. Bu nedenle enerji tarafından bir baskı yok. Zaten TÜİK'in açıkladığı ocak ayı dış ticaret verilerine bakarsak altın ve enerji dışı dış ticaret açığının 1.8 milyar dolar olduğunu görüyoruz. Yani bizim maalesef dış ticaret açığımız altın ve enerji de olmasa önemli bir sorun olarak duruyor. Şubat ayında Ticaret Bakanlığının açıkladığı dış ticaret verilerinde bu daha çarpıcı olarak görülüyor. Altın ve enerji hariç tutulduğunda dahi 2.8 milyar dolar açık var.

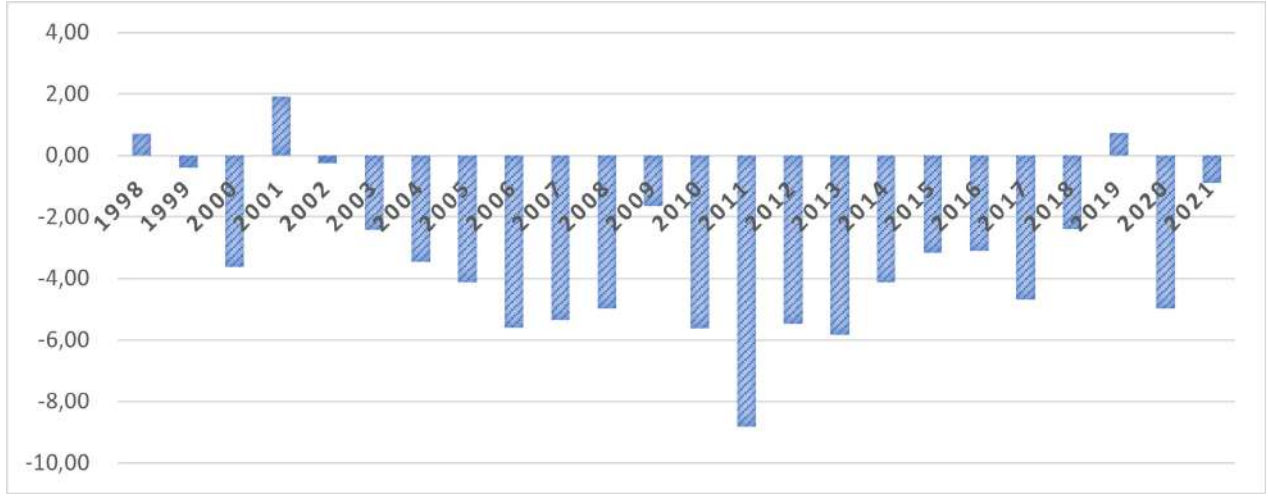
CARİ AÇIĞIN TEMEL NEDENİ NE?

Türkiye'de cari açığın temeli ne yazık ki dış

1 Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İktisat ve İktisadi Gelişme Anabilim Dalı.

Şekil.1 Cari açık/GSYH (%)

Kaynak: OECD

ticaretimizdeki sorun. Eğer turizm sezonu iyi geçerse, dış ticarete sorunu biraz örtüyor. Ama eğer turizm sezonunda bir sıkıntı olursa dış ticaretteki açık, cari açığa kendini gösteriyor.

Dış ticaretimizdeki açığın ise temel bir nedeni var. O da aslında bizim İktisat Fakültelerinde daha birinci dersten anlatageldiğimiz tasarruf ve yatırım eşitsizliği sorunu. Eğer ülkelerin tasarruf düzeyleri yatırım düzeylerinin altında kalıyorsa o zaman ülke başkalarının tasarruflarını alıyor. Nihayetinde de cari açık veriyor.

Türkiye'nin cari açık problemine uzun vadede baktığımızda bu durumu görmek mümkün. Türkiye'de 2002-2020 arasında ortalama brüt tasarruf/GSYH oranı %24 civarında olmuş. Ortalama yatırım/GSYH oranı ise %26.6 olmuş. Yani Türkiye'de yatırımlar tasarruflardan ortalama 2.6 puan fazla. Cari açık/GSYH oranı da 2.57 civarında. Türkiye'de bu yatırım açığını yabancı tasarrufları ile fonlanmış. En büyük ticaret partnerimiz ve de en önemli üretim merkezlerinden biri olan Almanya'ya bakalım. Aynı tarihler arasında ortalama brüt tasarruf/GSYH oranı %27 iken ortalama yatırım/GSYH yaklaşık %21 olmuş. Yani tasarruf oranı yatırım oranının 6 puan üzerinde. Peki bu yıllar arasında Almanya'nın cari dengesi nasıl seyretmiş? Cari fazla/GSYH oranı bu yıllar arasında ortalama %6 olmuş.

NE YAPMALI?

Türkiye bu kronikleşmiş cari açık problemi ile

mücadele etmek istiyorsa öncelikle uzun vadeli bir bakış açısına sahip olmalıdır. Kısa vadeli çözümler ne yazık ki günü kurtarmaktan öteye geçmiyor. Bu nedenle Türkiye'nin uzun vadede tasarruf oranını arttırması şart. Ancak reel getirilerin bu kadar negatif olduğu bir ortamda bunu arttırmamız da olanaksız. Üstüne enflasyon ortamının getirdiği harcama telaşı da eklenince Türkiye'de tasarrufları arttırmak çok zor.

Dolayısıyla öncelikle enflasyonla mücadeleye geçilmesi ve de makroekonomik istikrarın artması şart. Ancak bu koşulda geleceğe dair tasarruflarının reel değerinin erimeyeceğini düşünen ekonomik bireyler tasarruflarını arttırmalar.

İkinci olarak Türkiye'nin ithalat ve ihracatının da yapısının değişmesi gerekiyor. Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı olması ciddi bir problem. Karadeniz'de keşfedilen doğal gaz yatakları önemli olsa da yeterli olmayacaktır. Bu nedenle Türkiye yenilenebilir enerjide yatırımlarını arttırmalıdır. Üstelik coğrafyamız da buna müsait.

Son olarak; bu kadar ara malı ve hammaddeye bağımlı olmak, Türkiye ekonomisinde ister istemez ekonomik büyüme olduğunda ithalatı da beraberinde sürüklüyor. Bu durumun değişmesi için günlük ticaret politikasından ziyade uzun vadeli ve yapısal politikalara, iyi dizayn edilmiş teşviklere ihtiyacımız var.

Biliyorum kolay değil. Ama bir yerden başlamak lazım. Şimdi değilse ne zaman?

FİNANS ENDÜSTRİSİNDE BANKACILIK KRİZİ

Finans endüstrisi Amerika menşeli yeni bir küresel bankacılık krizi endişesiyle karşı karşıya. İlk olarak 8 Mart 2023 tarihinde Silvergate adlı bankanın kripto işlemlerinden dolayı faaliyetlerini durdurduğu haberi finans endüstrisinde yerini aldı.

Dr. Turgay Münyas

Silvergate Bank'ın faaliyetlerini durdurduğu haberinden 2 gün sonra, 10 Mart 2023 tarihinde Amerika'nın en büyük 16. bankası olan Silicon Valey Bank'ın (SVP) battığına dair haber piyasada şok etkisi yarattı. Silicon Valey Bank (SVP) haberinden sonra finansal piyasalardaki endişenin zirvede olduğu 10 Mart 2023 tarihinden 2 gün sonra ise Signature Bank adında bir diğer banka Amerika'daki düzenleyici otoriteler tarafından devralındı. Silvergate Bank gibi bu bankanın da kripto varlık pozisyonu nedeniyle battığı görülmektedir.

Batan bu 3 bankadan Silicon Valey Bank (SVP) Amerika'da Girişim Sermayesi Yatırım Fonlarını ve Startup Teknoloji şirketlerini fonlayan önemli bankalardan biridir. Banka topladığı fonları genellikle ABD Hazine kağıtlarında ve hükümet garantili ipotekli tahvillerinde değerlendirmeyi tercih etmiştir.

Silicon Valey Bank'ın (SVP) batmasının en önemli nedenlerinden birinin pandemi sonrası FED'in çok sert faiz artışı olduğu görülmektedir. FED'in faiz artışları, bankanın portföyündeki ABD Hazine kağıtları ve hükümet garantili ipotekli tahvillerin değerinin düşmesine ve kaynak ihtiyacı bulunan bankanın 20 milyar dolar değerinde tahvilini 1.8 milyar dolar zararla satmasına neden olmuştur. Ayrıca sermaye ihtiyacından kaynaklı 2.5 milyar dolar sermaye artışı piyasalarda yatırımcı tarafından olumsuz bir şekilde algılanmış, bankadan mevduat çıkışlarının

artmasına ve piyasada bankanın pay senetlerinin %60 oranda değer kaybetmesine neden olmuştur.

Silicon Valey Bank'ın (SVP) battığına dair haber finansal piyasalarda büyük bir endişe yaratmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak 10 Mart 2023 tarihinde Türkiye'deki Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun (TMSF/Fon) Amerika'daki muadil kurumu olan Federal Mevduat Sigortası Kurumu (FDIC) Federal

Deposit Insurance Corporation tarafından bankaya el konulmuştur. Ortaya çıkan bu paniğin yayılmasını önlemek amacıyla Federal Mevduat Sigortası Kurumu tarafından garanti kapsamındaki 250.000 dolar olan fon limiti sınırsız hale getirilmiştir. Bu haberle beraber Amerika'da finans endüstrisinde 3 bankanın batmasıyla ortaya çıkan bu durum 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Finansal Kriz benzeri bir krizin ortaya çıkabileceği endişelerini

gündeme getirmiştir.

Amerika'da bankacılık sektöründe 8 Mart 2023 tarihinde başlayan kriz Avrupa bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Son yıllarda zayıf finansal rasyolarıyla gündemde olan ve likidite sorunu yaşayan İsviçre merkezli Credit Suisse bankasının hisselerinde önemli bir düşüş görülmüştür. Bu düşüş sonrası Credit Suisse'in en büyük ortağı olan Suudi National Bank'ın de sermaye artırımını yapmayacaklarını duyurmasıyla bankanın hisse senetlerinde %30 değer kaybı yaşanmış ve banka 3.23 milyar dolara rakibi Zürih merkezli

"Silicon Valey Bank'ın (SVP) battığına dair haber finansal piyasalarda büyük bir endişe yaratmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak Federal Mevduat Sigortası Kurumu (FDIC) Federal Deposit Insurance Corporation tarafından bankaya el konulmuştur."

1 İstanbul Okan Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Finans Bölümü.

UBS'ye satılmıştır. Kısa zamanda piyasalarda büyük paniğe neden olan krizin düzenleyici otoritelerin hızlı müdahaleleri sonucu şimdilik sakinleştiği görülmektedir. ABD Hazine Bakanı Janet Yellen, ABD Merkez Bankası (Fed) Başkanı Jerome Powell ve Avrupa Merkez Bankası (ECB) Başkanı Christine Lagarde piyasalara gereken likiditenin sağlanacağı ve mevduat sahiplerinin paralarını çekmede sorun yaşamayacaklarına dair açıklamaları piyasalarda yeniden güven tesis etmeye yardımcı olmuştur.

Bu krizin Türkiye'yi nasıl etkileyebileceği sorusuna gelince; birincisi yatırımcının güvenli liman arayışı nedeniyle fon çıkışını hızlandırabilir; ikincisi ise Türkiye'de bir süredir uygulanan para politikalarının sonucu olarak bankaların portföylerindeki düşük faizli tahvillerin mevcut para politikalarında bir değişik yapılması ve faiz artışına gidilmesi durumunda portföylerindeki tahvillerin değerinin düşmesi söz konusu olabilir. Bu durum, Türkiye'deki yerleşik bankaları Silicon Valey Bank'ın (SVP) karşı karşıya kaldığı benzer bir riske (Likidite Riskine) maruz bırakabilir.

Öte yandan Silicon Valey Bank'ın batmasıyla başlayan bu kriz, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve etkisi halen devam eden 2008 Küresel Finans Krizi benzeri bir krizi tetikler mi sorusunu da gündeme getirmiştir. 1929 Ekonomik Buhranı'nın, en önemli nedenlerinden biri 1920'lerde uygulanan liberal ekonomi politikaları ve politikaların sonucu olarak finans kurumlarının işleyişindeki yapısal sıkıntılar ve denetim sistemlerinin yetersizliği

olmuştur. 2008 Küresel Finans Krizi'nin nedenleri incelendiğinde ise başat nedenin uygulanan neoliberal ekonomi politikaları ve bu politikaların bir sonucu olarak düzenleyici ve denetleyici otoritelerinin işlevsizleştiği yani kuralsızlaşmasıydı. Kapitalizm yapısı gereği kriz üretmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri uygulanan ekonomi politikaları sonucu olarak piyasaya ilişkin regülasyonların gevşetilmesi ve düzenleyici otoritelerin işlevsizleştirilmesidir.

2008 Küresel Finans Krizi sonrasında finans endüstrisinde köklü değişiklikler yapmak amacıyla 2010 yılında Dodd-Frank Wall Street Reform ve Tüketici Koruma Yasası (Dodd-Frank Yasası) yürürlüğe konulmuştur. Yapılan bu düzenlemede amaç, finans endüstrisine ilişkin düzenlemelerini güçlendirmek ve yatırımcıyı korumaktı. Ancak ABD Başkanı Donald Trump 24 Mayıs 2018'de Dodd-Frank Wall Street Reform ve Tüketici Koruma Yasası'nın (Dodd-Frank Yasası) önemli bir bölümünü geri alan yeni bir yasa imzaladı. İmzalanan bu yasayla sektöre ilişkin düzenlemeler gevşetilmiştir. Bu durum küresel kapsamda bankaları riske daha açık hale getirerek 8 Mart 2023 tarihinde başlayan bankacılık krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Bu krizde de görüldüğü üzere kapitalizm yapısı gereği yaratmış olduğu bütün krizlerden kendini yenileyerek ya da iyileştirerek çıkmayı başarmaktadır. Kapitalizmin kendini iyileştirmesini ve sürekliliğini sağlayan gizemli sır ise "Kamulaştırma" gerçeğidir.

TÜRKİYE'NİN YÜZ YILLIK EKONOMİ TARİHİNDEN KISA NOTLAR

M.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Atinalı Perikles, "Bir politikayı ancak birkaç kişi ortaya koyabilir, ama hepimiz onu yargılayabilecek yetenekteyiz." der. Ancak ne gariptir ki asırlar geçmesine rağmen geri kalan çoğunluk, politika yapıcının ve onun politikalarının sorgulanabilir veya yargılanabilir olduğu gerçeğine gözlerini sıkı sıkıya kapatmışlardır.

Dr. Elif Asoy

Günümüzde birçok ekonomist de analizlerini, özellikle neoklasik doktrin altında, tıpkı bu şekilde gerçekleştirme hatasına düşmektedir. Marglin'in Lessons of the golden age of capitalism (Kapitalizmin altın çağının dersleri) adlı çalışmasında altını çizdiği gibi analizlerin büyük bir kısmında aşırı kuramlaştırma kaygısı yer almaktadır. Bu kaygı ile yürütülen analizler ise herhangi bir olguyu, durumu veya olayı ortaya koyarken açıkça meydana gelen sorunları yorumlamaktan ve çözüm önerisi sunmaktan geri durmaktadır. Belirli tarihsel koşullar bir kenara itilerek yoğun bir soyutlaştırma telaşı en fazla tek tip yorumlara ve çözümlere olanak tanımaktadır. Dolayısıyla birçok disiplinle etkileşim halinde olan iktisat, bu soyutlaştırma ve Ockham'ın usturasını kullanmak için son derece yanlış bir alandır. Bugün 100 yıllık tarihi içerisinde Türkiye Ekonomisi için bir değerlendirme gayretinde isek bir asır boyunca uygulanan farklı birçok iktisat politikasını ülkenin içinde bulunduğu tarihi ve siyasi koşullardan ayrı değerlendirmek usturanın hayati bir damara denk gelmesi demektir.

Türkiye ekonomisinin tarihi sürecine bakıldığında kimi zaman korumacı kimi zaman ise serbestleşmeye yönelik son derece cüretkâr politikaların uygulandığı görülmektedir. Dönemin siyasi yapısına ve ruhuna yönelik olarak tercih edilen politikaların ilgili amaç doğrultusunda hedefe ulaşmakta ne denli başarılı oldukları tartışmaya açıktır. Bu noktada yürütülen çoğu

çalışma bu sorgulamadan uzak kalmış veya politikaları siyasetten ve tarihsel gerçeklikten ayrı incelemiştir. Kısaca Marglin'in soyutlaştırma tuzağına sıkışıp kalmışlardır. Türkiye Ekonomisi yazını bu açığı giderecek nitelikte ekonomi politiğe açtır. Bu hususta 2022 yılında İzzeddin Önder tarafından kaleme alınan çalışma oldukça kapsayıcıdır. Nitekim ekonomi politikalarını bütüncül bir bakış açısı ile irdelemekte fayda vardır. Benzer bir kaygıdan hareketle politikaların neler olduklarını ve nasıl uygulandığını uzun uzadıya anlatmak yerine tarihi süreç içerisinde bu politikaları zorunlu kılan koşullara birkaç soru ve verilebilecek en kısa cevaplar ile değinmek isterim.

Türkiye ekonomisi ele alınırken Osmanlı'nın son dönemine değinmeden genç Cumhuriyet'in ekonomi sayfasını okumak mümkün değildir. Bu nedenle sorulara Osmanlı'dan başlamak sağlıklı olacaktır.

Örneğin: neden Osmanlı dış ticaret politikalarında ihracata yönelik yoğun kısıtlamalar uygularken ithalatı teşvik etti? Osmanlı'da neden burjuva sınıfı oluşmadı veya Sanayi Devrimi yaşanmadı? Bu soruların cevapları dahi kendi içerisinde bir makale konusudur ve pek tabii tarihsel, sosyolojik ve siyasi boyutlarından ayrı değerlendirmek sığ bir analize sebep olacaktır. Ayrıca tüm bu sorular ve cevapları Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanan politikaların dahi açıklayıcısıdır. Çünkü birkaç yüzyıl daha geriye gidecek olursak dış ticarete güdülen politikaların Batı'da hüküm süren merkantalist anlayışın tam tersi sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Merkantalist bakış açısına göre

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi (İngilizce) Bölümü.

zenginliğin kaynağı kıymetli maden stoğundaki artıştır. Ancak Osmanlı'ya baktığımızda kıymetli madenlerin çıkışını engellemek şöyle dursun teşvik etmiştir. Diğer taraftan Osmanlı'da toplumsal fayda piyasa mekanizmasının insafına bırakılmamıştır ve Avrupa'daki feodal toplum yapısından, benzer yanları olmakla birlikte, önemli ölçüde ayrışmaktadır. Bu ve benzeri koşullarda ne ilk birikim ne de burjuvazi köklenebilirdi. Eğer ille de bir burjuva nüvesi aramak istersek de daha sonraları Varlık Vergisi'ne tabi olan gayrimüslimleri gösterebiliriz. Vaziyet böyle olunca Sanayi Devrimi ise bir hayal olarak kalmaktaydı.

Benzer şekilde Genç Cumhuriyet döneminde milli iktisat mottosunun tek başına neden milli sanayiye koruyamadığını anlamak için sorular yöneltebiliriz. Burada Lozan Antlaşmasına değinmeden Genç Cumhuriyet'in ekonomi politikalarının uygunluğunu veya başarılı olup olmadığını değerlendirmek her koşulda benzer olguların benzer şekilde sonuçlanacağını iddia etmek gibi pek de faydalı olmayan bir yöntemdir. Cumhuriyet'in erken yaşlarında siyaseten bağımsızlık kazanılmıştır ve Lozan Antlaşması'nın buradaki öneminin altını çizmek gerekir. Ne var ki antlaşmada yer alan gümrük tarifelerine ilişkin maddeler, iktisaden bağımsız bir ülke olma amacına aykırı bir şekilde Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras bırakılan bir pranga olmuştur. Nihayet bağlayıcı hükümlerin esaretinden kurtulduğunda ise ekonomik kalkınmanın esası olarak devletçilik anlayışı görülmüş ve harekete geçilmiştir. Bu durumda 1930'larda uygulanan korumacı-devletçi politikaların sonuçları ile 1960'larda uygulanan korumacı politikalar arasında tam tersi yönde elde edilen sonuçların sebebini gerçeklik ve hayalperestlik arasındaki değiş tokuş olarak addetmek suç teşkil etmeyecektir.

Elbette bu esnada dünyanın geri kalanında da ciddi bir hareketlilik söz konusuydu. Büyük Buhran yaşanmış takip eden yıllarda İkinci Dünya Savaşı cereyan etmiştir. Savaş esnasında

Türkiye Ekonomisi bir bıçak sırtı dengede idi. Bir yandan savaşa müdahil olmamak üzere yoğun bir bürokratik efor sarf edilirken diğer taraftan savaşın ekonomik olarak ülkenin omzuna bindirmiş olduğu yükü taşımak zorunda kalınmıştır. O günün çetin ekonomik ikliminde ortaya çıkan "ekmek karneleri" tarihin kuvvetli hafızasıyla taşınarak bugünün siyasi gündeminde dahi yer almaktadır. Ancak demin de bahsedildiği gibi bu bir bıçak sırtı dengeydi. İnönü'nün, "Evet, ben sizi aç bıraktım, ancak babasız bırakmadım!" ifadesi savaşa girmemek üzere harcanan çabanın olumlu sonuçlandığını ancak cephede çarpışmayan vatandaşın büyük bir ekonomik darboğazla sınındığını özetlemektedir. Peki neden bu darboğazın içine düşülmüştü? Neden sonraları bir muhalif söylem olarak "ekmek karneleri" dillere pelesenk olmuştur? Yine cevapları sayfalar sürecektir bu soruları ana noktalarıyla irdeleyelim. Evvela Türkiye bu süreçte oldukça kaygan bir zeminde mücadele etmek durumunda kalmış

ve her an savaşa müdahil olma endişesi taşımıştır. Dolayısıyla top seslerinin daha işitilebilir olma ihtimaline karşın savaş ekonomisi güdülmüş ve savunma sanayine ağırlık verilmiştir. Ancak devlet bütçesinde bir kambur gibi yükselen harcamaların karşılanması için para basma yoluna gidilmiştir. Bu yöntem beraberinde enflasyon sorununu getirmiştir. Diğer yandan

ihracat yapılan ülkelerin savaş nedeni ile ithalatı kesmeleri, ihracat gelirlerinde düşüşe sebep olmuştur. Hal böyle olunca uluslararası gidişattan bağımsız olarak ekonomi politikalarını ve koşullarını değerlendirmek eksik bir analize sebep olacaktır. Ne var ki bu koşullar halk içerisinde huzursuzlanmaları doğurmuştur. Türkiye Cumhuriyet tarihinde yeni bir dönemin perdeleri aralanmış ve çok partili rejime geçilmiştir.

1940'ların ikinci yarısı köklü değişimlere sahne olmuştur. Devletçilik anlayışının erozyona uğradığı, devlet rolünün alt yapı gibi belli başlı alanlarla sınırlandırıldığı ve özel sektörün ön planda tutulduğu bir anlayış yüceltilmektedir. Bu noktada merdiven

"Nihayet bağlayıcı hükümlerin esaretinden kurtulduğunda ise ekonomik kalkınmanın esası olarak devletçilik anlayışı görülmüş ve harekete geçilmiştir."

tekmelemek metaforunun altını çizmek okuyucu açısından faydalı olacaktır. Ha-Joon Chang, bu metaforla gelişmiş ülkelerin kendi ekonomik büyüme ve kalkınmaları için kullanmış oldukları yöntemlerin az gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmasını arzu etmediklerini ve dolayısıyla buldukları ekonomik zirveyi paylaşımına kapatma derdinde olduklarını anlatmaya çalışmaktadır. Bu ülkeler kendi sanayilerini evvela korumacı politikalarla desteklerken benzer yöntemin az gelişmiş ülkelere kullanılmasına razı gelmemişlerdir. Kullandıkları merdiven, dönemin “iyi kurumları” olarak tanımlanan IMF ve Dünya Bankası eli ile itilmiştir. Bu kurumlar her hastaya tek tip reçeteler yazmışlar ve neoliberal politikaların en “iyi politikalar” olduğunu salık vermişlerdir. Türkiye ise 1929 yılında geride bıraktığı iktisadi bağımlılığa bu defa farklı bir formda kucak açıyordu. Truman doktrini, Marshall planı ve çeşitli programlarla yabancı sermayenin ülkeye kolayca girmesi için zemin hazırlanıyordu. Çok fazla sayısal veriye boğma telaşından uzak olarak sadece dış ticaret dengesinde devletçilik döneminde verilen fazlanın yerini artık uzun yıllar ülkenin kanayan yarası olacak dış ticaret açıklarına bıraktığını söylemek politikanın başarısını sorgulamada bir belirleyen olarak kullanılabilir.

Gelelim 1960'lardan 1980'lere kadar uzanan gerek

ulusal gerekse uluslararası çapta birçok çalkantının yaşandığı döneme. Ekonomik analizlerimizi gerçekleştirirken diğer tüm faktörleri dışladığımız ve sabit kaldığını varsaydığımız bir yöntem vardır: Ceteris paribus. Ancak üç darbe, Petrol Krizi ve Kıbrıs Harekâtı, istediğimiz kadar analizi basitleştirmek isteyelim tüm faktörleri harekete geçirecek bir etkidedir. “Darbeler Ekonomisi” olarak nitelendirilen bu dönem korumacı ve planlı ithal ikameci politikaların uygulandığı bir süreç olmuştur. Türkiye, bu husustaki makus talihini ne yazık ki tam anlamıyla yenememiştir. Korumacı ve planlı ithal ikameci politikardan beklenen sonuçların elde edilebilmesinde üretimin ara mal ve yatırım malları açısından dışa bağımlı olup olmaması veya derecesi önemli bir etkidir. Kaldı ki ithal ikameci sanayileşmenin uygulamadaki görüntüsü “montaj sanayi” olmuştur. Tüm bunlar yeni bir döviz darboğazı için yeterli sinyallerdir. Çünkü abartılı bir ifade ile ikame ettiğimiz sadece vidalar ve onları sıkılamak için gereken emekti, geri kalan tüm parçalar yine ithaldir. Bu sebeple Cumhuriyet'in erken yaşlarındaki korumacı politikalar ile 1960'lar itibarıyla uygulananlar bir noktada sadece isim benzerliği taşımaktadırlar. Öte yandan daha sonraları Ajda Pekkan'ın seslendirdiği meşhur “Aman petrol” şarkısıyla dimağımıza katmerleşerek yerleşen petrol şokları, Türkiye'yi yeni bir çıkmazın ortasına

sürüklemiştir. Dolayısıyla tekrar hatırlatmak isterim ki bugünden geri dönüp baktığımızda ekonomi politikalarını tarihsel gerçeklikten ayırma, yorumlamak ve eleştirmek toplumsal hiçbir faydaya hizmet etmeyecektir. Kısacası dönemin “benzin kuyrukları” na dikkat çekmek istiyorsak petrol şoklarını ve Kıbrıs harekâtını ceteris paribuslaştırdıklarımızdan sayamayız.

Ve 1980'ler... Ard arda gelen darboğazlardan, gittikçe ağırlaşan dış borçlardan kurtulmak için bir çıkışın arandığı ve çarenin sadece mal hareketlerinde değil aynı zamanda sermaye hareketlerinde uygulanacak cüretkâr serbestleşme politikalarında bulunduğu yıllar... Diğer taraftan dünya ekonomi nabzını yoklayacak olur isek Demir Leydi lakaplı Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Paul Volcker ve ekonomi manşetlerini süsleyen “There is no alternative” söylemleri dikkat çekicidir. Acaba Türkiye'nin başka alternatifi yok muydu? Türkiye bu denli serbestleşme hareketine kurumsal ve yapısal düzeyde hazır mıydı? Bir politikanın bir başka yerde ve tarihte benzer etki ve sonuçlarının elde edilmesi için aynı koşulların sağlanması önemli hususlardan biridir. Buraya kadar gelişmiş ülkelerin elimize tutuşturduğu reçetelerin neden kangrenlere sebep olduğunu çok basitçe ifade etmek mümkündür. Ülkelerin yapıları, kurumları ve içerisindeki iktisadi aktörler bırakın aynı olmayı türdeş bile değildir. Dolayısıyla tek tip reçeteler sonunda kangren getirir. Türkiye alternatifler bulabilir miydi sorusu karşı argümanlar ile birlikte tartışılabilir. Kaldı ki bu serbestleşme rüzgârı kıyıya bolca yük bırakmıştır. Henüz bu yüklerden kurtulamadan 1990'larda çeşitli uluslararası krizlere gözümüzü açtık: Körfez Krizi, Asya Krizi, dünya genelinde var olan resesyon ve ülke içinde ise enflasyon oranının gün be gün tırmanması, kamu açıkları, iç ve dış borç yükünün artması... Tüm bu gelişmeler 2000'lerin şafağında geniş kitlelere yayılan bir huzursuzluk halinin

"Gelişmiş ülkelerin elimize tutuşturduğu reçetelerin neden kangrenlere sebep olduğunu çok basitçe ifade etmek mümkündür. Ülkelerin yapıları, kurumları ve içerisindeki iktisadi aktörler bırakın aynı olmayı türdeş bile değildir. Dolayısıyla tek tip reçeteler sonunda kangren getirir."

sebepleri olmuşlardır. Üstelik “başka bir alternatif yok” diye kucak açtığımız yabancı sermaye, bu defa arbitraj saikiyle ülkeyi terk ederken Türkiye'yi bankacılık krizleri ile baş başa bırakıyordu.

Buraya kadar büyük bir minimize etme kaygısı ile Türkiye ekonomisinin 100 yıllık tarihine sığdırdığı belli başlı dönüm noktalarına, politikalarına, bu politikaların sonuçlarına tarihsel ve siyasi boyutlarından da destek olarak değinmeye çalıştım. Elbette benzer kaygı ile yer veremediğim birçok konu kalmıştır. Ancak elimden geldiğince hatırlamakta veya dikkat edilmesinde fayda gördüğüm hususları anlatmaya değil işaret

etmeye gayret ettim. Çünkü derin bir araştırma ve analiz alanında, mevcut bir kısım altında bundan daha fazlasının mümkün olmayacağı kanaatindeyim. Öte yandan itiraf etmeliyim ki her bir detayı anlatma iştahına karşı büyük bir mücadele verdim ve 2000'li yılların değerlendirmesine bu yazıda yer vermekten geri durdum. Bunun iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi; yakın tarih olması ve henüz zamanın hafızadaki bilgiyi flulaştırma veya yok etme etkisinin işlememesidir. İkincisi ise 2000'lerin başından günümüze kadar gelen süreçte gerek ülke

gerekse dünya genelinde sarsıcı ve etki alanı oldukça geniş gelişmeler yaşanmıştır. Burada bir filtreleme yapmak mümkün olmayacaktı.

Son olarak ülkemizin yüzüncü yıl kutlamalarına doğru giderken dünyanın oldukça ilginç gelişmelerin ekseninde döndüğünün altını çizmek isterim. Eskiden “siyah kuğu” görmek ile ifade ettiğimiz beklenti dışı olaylar artık sıradanlaşmaya başladı. Belki de artık “beyaz kuğu” görmenin istisnai ve doğa üstü olduğu böylesi bir gerçeklikte, ikinci yüzyılın Cumhuriyet'in kurucusu ulu önder Atatürk'ün hayal ettiği müreffeh toplum seviyesinde yaşanmasını dilerim.

TÜRKİYE EKONOMİSİNİN YUMUŞAK KARNI

Türkiye ekonomisi yıllardır iki açık vermektedir. Bunlardan birincisi bütçe açığı, diğeri ise cari açıktır. Bu iki açık aynı zamanda Türkiye ekonomisinin iki temel problemidir.

Halil İbrahim Yılmaz

Bütçe açığı kamu maliyesi ile ilgili bir problem iken, cari açık ülke ekonomisinin bütününe ilgilendiren bir problemdir.

Cari açık, bir ülkenin ihraç ettiği mal ve hizmetlerden elde ettiği gelirin, o ülkenin yurt dışından ithal ettiği mal ve hizmetlere yaptığı ödemelerden az olmasıdır. Yani cari açık, bir ülkeye giren döviz miktarı ile o ülkeden çıkan döviz miktarı arasındaki farktır. Bu açık ya borçlanarak ya da yurt içindeki varlıkların satılması suretiyle kapatılabilir.

Cari açık rakamı, bir ülke ekonomisinin durumunu gösteren en önemli verilerden bir tanesidir. Özellikle krize ilişkin beklentilerde cari açık çok önemli bir göstergedir. Nitekim Türkiye ekonomisinin geçirmiş olduğu krizlere baktığımızda sorunun hep cari açıktan kaynaklandığını görüyoruz.

Bir ülkede cari açık varsa, o ülke ürettiğinden daha fazlasını harcamış demektir. Bu bir problemdir. Türkiye de uzun yıllardan beri cari açık problemi ile karşı karşıyadır. Belli bir orana kadar cari açık anlayışla karşılanabilir. Bu nedenle cari açığın varlığından daha önemlisi, miktarı ve sürdürülebilirliğidir. Çünkü Türkiye ekonomisi, gelişmesini sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu teknolojiyi, ara malı ve yatırım mallarını ithal etmek zorundadır. Nitekim ithalat haritamıza baktığımızda ithalatımızın %90'ının ara malları ve yatırım mallarından oluştuğunu görmekteyiz. Zaten cari açık da temel olarak ithalattan kaynaklanmaktadır. Çünkü bütün krizlerin

TESİAD Genel Başkan Yardımcısı.

habercisi olan cari açığı bu kadar artıran sebep, aşırı bir şekilde büyüyen ithalatımızdır.

Türkiye'nin ithalat yapısına baktığımızda, 2022 yılında yapılan 365 milyar dolarlık ithalatın %20'sinin (73 milyar dolar) Türkiye'de "yeteri kadar üretildiği halde dışarıdan aldığımız ürünler", %40'ının (146 milyar dolar) Türkiye'de "üretilemeyen ancak üretimi ve kalitesi yetersiz olan ürünler", geri kalan %40'ının ise (146 milyar dolar) Türkiye'de hiç üretilmeye ürünlerden oluştuğunu görüyoruz. Bunların her biri ile ilgili ayrı ayrı ithalatı azaltıcı tedbirler almak gerekmektedir. Çünkü ithalatın azalması demek, cari açığın azalması demektir.

Türkiye'de yeteri kadar üretildiği halde dışarıdan aldığımız ürünlere şunlar örnek olarak verilebilir: Avrupa beyaz eşya sektöründe Türk markaları %20 paya sahipken, biz yurtdışından beyaz eşya ithal etmekteyiz. Aynı şekilde mobilya, hazır giyim, ayakkabı, deri, tekstil ve konfeksiyon sektörlerinde Türkiye ve Türk markaları tüm dünyaya ürün ihraç ederken ve çok iyi bir kaliteye sahipken, bu ürünlerden de ithalat yapmaktayız. Bu gruptaki ürünler çoğunlukla tüketim mallarından oluşmaktadır. Bu ürünlerin tamamını biz zaten üretmekteyiz. Kalitesinde bir problem yoksa ve yerli ürünle ithal ürün aynı fiyatta ise, bu ürünlerin ithalatını azaltmak için, gümrük vergilerini artırmak, miktar kısıtlamaları yapmak, tarife dışı engeller koymak, subvansiyon ve damping politikaları ile para ve faiz sistemini ithalatı kısıtlayıcı yönde kullanmak gibi politikalar uygulayabiliriz.

Eğer, yerli ürün ithal üründen daha pahalı ise, bu

durumda yerli üreticiler desteklenmeli, gerekli teşvikler verilerek girdi maliyetleri azaltılmalı ki; yerli ürün ithal edilenle aynı fiyatta tüketicilere sunulabilsin. Burada şunu da vurgulamak gerekir. Kamuya alınacak mallarda mutlaka yerli malı tercih edilmeli ve devlet vatandaşına örnek olmalıdır.

İthalatımızın 146 milyar dolarlık kısmını ise, (%40) Türkiye'de üretilen ancak üretimi ve kalitesi yetersiz olan ürünlerden oluşmaktadır. Bu ürünlerin Türkiye'de daha fazla ve daha kaliteli üretilmesi için çalışma yapılması ve yeni bir teşvik sistemi ile bunun desteklenmesi gerekmektedir. Maalesef, gereksiz alanlara gereksiz birçok kaynak aktarılırken, bu gibi hayati meseleler için gereken kaynak aktarımı bugüne kadar yapılmadı.

İthalatımızın geri kalan 146 milyar dolarlık kısmı ise, (%40) Türkiye'de hiç üretilmeyen ürünlerden oluşmaktadır. Buradaki en büyük pay enerji ithalatıdır. 2022 yılında Türkiye enerji ürünleri ithalatı için yaklaşık 100 milyar dolar ödemiştir. Bu rakam ise neredeyse 2022 yılı dış ticaret açığı olan 110 milyar dolara denk gelmektedir. Bu rakam aynı zamanda 2022 yılı cari açık rakamı olan 49 milyar dolarında iki katına tekabül etmektedir. Türkiye kendi enerji ihtiyacının bir kısmını kendi üretebilse belki cari açık vermeyecek, bu da Türkiye'yi uluslararası arenada daha güçlü kılacaktır.

Bu konuda alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarına daha çok yatırım yapılması gerekir ki; petrole ve doğalgaza daha az ihtiyaç duyulsun. Yapılan bir diğer yanlışlık da, ithal edilen doğalgazın büyük bir kısmının elektrik üretiminde kullanılmasıdır.

Enerji konusunda yapılması gereken bir diğer hamle de nükleer enerji yatırımdır. Yeni nesil nükleer enerji daha az tehlikeli, daha çevreci ve çok daha verimlidir. Maalesef bu konuda da çok fazla mesafe kat edemedik.

Netice olarak yeni krizlerle karşılaşmak istemiyorsak, cari açığı sürdürülebilir ve finanse edilebilir bir noktaya çekmemiz şarttır. Bunun yolu da ithalatı azaltmaktan geçer. İthalatı azaltmak için de ithal ettiğimiz ürünleri analiz edip gruplara ayırarak her bir grup için ayrı ayrı tedbirler almak ve ithal etmek zorunda olduğumuz ürünlerin bir kısmını Türkiye'de üretmek gerekmektedir. Bunun için de teşvik mekanizması kullanılmalıdır.

"Türkiye kendi enerji ihtiyacının bir kısmını kendi üretebilse belki cari açık vermeyecek, bu da Türkiye'yi uluslararası arenada daha güçlü kılacaktır."

TÜRKİYE'DE GELİR EŞİTSİZLİĞİ

Ekonomi politikalarında nihai olarak toplumu oluşturan tüm bireylerin ve sınıfların ekonomik refah düzeyinin yükseltilmesi amaçlanır. Fakat pandemi sonrası ekonomileri canlandırmak için uygulanan programlar gelir eşitsizliğinin daha da artmasına neden olmuştur.

Muhammet Aydoğan

2022 Dünya Eşitsizlik Raporu göstermektedir ki, pandemi sonrasında dünya nüfusunun en zengin %1'lik kesim servetini ikiye katlarken 160 milyon insanın yoksulluğa itildiği tahmin edilmektedir. 25 yıl sonra ilk defa aşırı zenginlik ve aşırı yoksulluk aynı anda artmıştır.

Gelir dağılımı eşitsizliği son yıllarda dünya genelinde giderek artan bir sorun haline geldiğini görüyoruz. Toplumda zengin ile yoksul arasındaki uçurum giderek derinleşmekte ve buna bağlı olarak da birçok sosyal sorun ortaya çıkmaktadır.

Birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, yüksek büyüme oranları ve artan kişi başına düşen gelirlerle övünürken, insanların neden hala gelir adaletsizliğinden bahsettiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bir ekonomideki büyüme hızı ve kişi başına düşen gelirdeki artışlar, genel olarak refah seviyesindeki değişimleri gösterir ancak, bu değişimlerin toplumun farklı sınıfları ve bireyleri arasında nasıl dağıldığı, gelir dağılımı ve yoksulluk verileriyle açıkça belirlenir. Dolayısıyla, bir ekonominin refahının tam anlamıyla anlaşılabilmesi için, bu dağılımın detaylı bir şekilde incelenmesi gereklidir.

GELİR EŞİTSİZLİĞİ VE YOKSULLUK

"Dünya gelir eşitsizliği raporuna göre, 2021 yılında ortalama bir yetişkin birey yılda 23.380 USD kazanıyor ve mal varlığı olarak 102.600 USD'ye sahip. Ancak, bu ortalamalar hem ülkeler arasındaki hem de ülkeler içerisindeki geniş

TESAM Genel Koordinatörü.

eşitsizlikleri maskeleyebiliyor. Küresel nüfusun en zengin %10'u şu anda küresel gelirin %52'sini alırken, nüfusun en yoksul yarısı bunun ancak %8,5'ini kazanıyor.

Küresel servet eşitsizlikleri ise gelir eşitsizliklerinden daha da çarpıcıdır. Küresel nüfusun en yoksul yarısı neredeyse hiçbir servete sahip değil ve toplam zenginliğin ancak %2'sini elinde bulunduruyor. Buna karşılık, dünya nüfusunun en zengin %10'u küresel servetin %76'sına sahiptir.

İktisadi refahın bir ölçütü olarak kullanılan kişi başına düşen milli gelir, gelir düzeyindeki değişimleri incelemek için yetersiz kaldığını görüyoruz. Bir örnekle açıklamak gerekirse, fakirlerden oluşan bir topluluğun içine bir milyarder koysak, o girmeden önceki kişi başına gelir düzeyi ile o girdikten sonraki gelir düzeyi arasında uçurum oluşacaktır. Bu nedenle, gelir eşitsizliğinin ölçülmesi için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Gini katsayısı ve yüzde paylar analizi, bunlardan birkaçıdır.

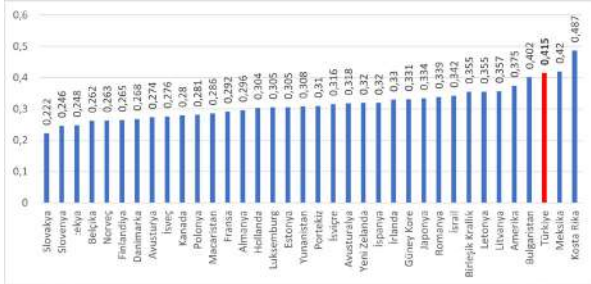
Gini katsayısı, 0 ile 1 arasında bir değer alır ve değer ne kadar yüksekse, gelir eşitsizliği o kadar fazladır. Bu sayı, ülkenin zenginliğini veya fakirliğini ifade etmez; eldeki zenginliğin eşit paylaşılıp paylaşılmadığını ortaya koyar.

Yüzde paylar analizi (P80/20), milli gelir diliminde son yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı payın, ilk yüzde 20'lik grubun toplam gelirden aldığı paya oranını hesaplayarak, geliri daha yüksek olan son yüzde 20'lik grubun, geliri daha

düşük olan ilk yüzde 20'lik gruba göre toplam gelirden kaç pay aldığını gösterir.

Tablo 1. OECD Ülkeleri Gelir Adaletsizliği (Gini Katsayısı), 2021

Kaynak: OECD (0: En düşük adaletsizlik, 1: En yüksek adaletsizlik)

Bu tablodaki Gini katsayısı bize ülkedeki gelir dağılımının eşitliğini veriyor. Tabloya baktığımızda gelir dağılımı eşitliğinin en yüksek olduğu ülkeler Kuzey Avrupa ülkeleri olduğunu görüyoruz. Türkiye ise 2021 yılı itibarıyla OECD ülkeleri arasında en çok gelir adaletsizliğinin görüldüğü 3. Ülke konumunda.

Tablo 2. Türkiye Gelir Adaletsizliği Verileri, 2012-2021

YIL	GİNİ KATSAYISI	P80/P20	P90/P10
2012	0,402	8	14,2
2013	0,400	7,7	13,6
2014	0,391	7,4	12,6
2015	0,397	7,6	13,3
2016	0,404	7,7	13,6
2017	0,405	7,5	13,4
2018	0,408	7,8	13,7
2019	0,395	7,4	13
2020	0,410	8	14,6
2021	0,401	7,6	13,7

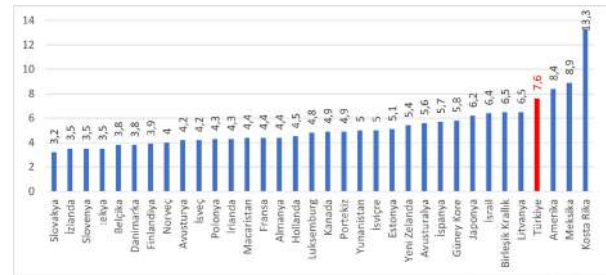
Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin 2012-2021 yılları arasında farklı ölçümlerle gelir adaletsizliği verilerine baktığımızda, Türkiye'de Gini katsayısı son on yıldır 0,40 dolayında seyrediyor. 2014 yılı, gelir dağılımının en iyi olduğu yıldır. Gelir dağılımının

en kötü olduğu yıl ise 2020 yılıdır.

Tablo 2'deki (P80/P20 Oranı ya da P90/P10 oranı) verilerine baktığımızda en yüksek gelir elde eden grupla en düşük gelir elde eden grup arasındaki farkın son yıllarda hiç kapanmadığını görüyoruz. 2012'de bu fark 8 kat iken 2014'de 7,4'e gerilemiş 2021'de yeniden 7,6 kata çıkmıştır.

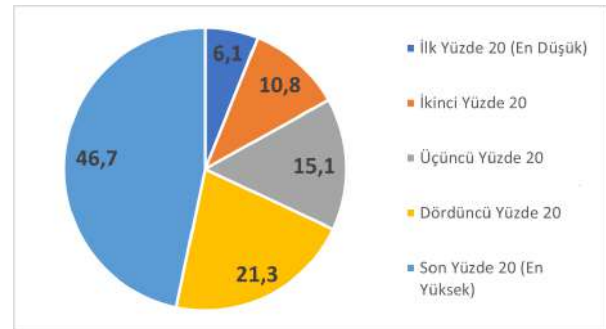
Tablo 3. Gelir adaletsizliği (P80/P20 oranı), 2021

Kaynak: OECD

Tablo 3'deki (P80/P20 Oranı) verilerine baktığımızda en yüksek gelir elde eden grupla en düşük gelir elde eden grup arasındaki farkı OECD ülkeleri içerisinde Türkiye gelir adaletsizliğinde en yüksek 4. ülkedir. Bu tabloda da Kuzey Avrupa ülkelerinin en üst sıralarda yer aldıklarını görüyoruz.

Tablo 4. Türkiye'de 20'lik Gruplar İtibarıyla Hanehalkının Gelirden Aldığı Pay (%), 2021

Kaynak: TÜİK

Türkiye nüfusunun 20'lik dilimlere bölünerek oluşturulan pasta grafiğine baktığımızda, Türkiye'de en zengin yüzde 20'lik kesim milli gelirin yüzde 46,7'sini alırken, en yoksul yüzde 20'lik kesim ise milli gelirin sadece yüzde 6,1'ini alıyor.

Yıllık gelir açısından Türkiye'deki gelir dağılımına baktığımızda ise en üstteki %10'luk kesim, en

aşağıda yer alan %50'lik kesimden 23 kat fazla kazanmaktadır. Bu iki gelir grubu arasındaki makasın ise 2002-2007 yıllarında düşmesinin ardından, 2018-2021 yılları arasında yine 20 katın üzerine çıkmıştır. 2021 yılında en tepedeki %10, toplam gelirin %54.5'ini alırken, en alttaki %50'lik kesim ise toplam gelirin %12'sini alıyor. 2021 yılındaki oranların 1995-2003 senelerindekine benzer olduğu görüyoruz. 1995'ten beri en alttaki %50'lik kesimin gelirdeki payının en yüksek olduğu oran ise %14 civarı olmuştur.

Türkiye'deki veriler, 2000 yılından bugüne kadar gelir adaletsizliğinin azaltılmadığını göstermektedir. Ücretin toplam gelirden aldığı pay sürekli azalmakta ve servet dağılımındaki eşitsizlik giderek artmaktadır. Gelirin yeniden dağıtımı için uygulanan emek piyasası politikaları, vergi ve transferler yetersiz kalmakta ve toplumda yarattığı gerilimi azaltmakta yetersiz kalmaktadır.

Gelir adaletsizliğinin azaltılması için uygulanması gereken politikaların başında kayıtdışı istihdamın azaltılması gelmektedir. Kayıtdışı ekonomi İsviçre ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde %8 iken, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde %25 civarındadır. Bu demek oluyor ki, devletin gözetimi dışında üretilen ve tüketilen mal ve hizmetlerin oranı Türkiye'nin GSYİH'sinin dörtte biridir. Bu da ücretlilerin daha az maaş almalarına, daha uzun saatler çalışmalarına ve devletin daha az vergi toplayarak ekonomik eşitlik

için daha az harcama yapmasına neden olmaktadır.

Uygulanması gereken bir diğer politika, vergi sisteminde değişikliğe gidilerek servet vergisi uygulamasının başlatılmasıdır. Daha çok kazananlardan daha fazla vergi, daha az kazananlardan daha az vergi alınmalıdır. Çünkü Türkiye'de vergilerin %62'si dolaylı vergilerden yani doğrudan tüketiciden alınmaktadır. Bu, üst gruptakilerin daha az vergi ödemesine, alt grupların daha fazla vergi ödemesine neden olmaktadır. Ancak gelir adaletsizliğinin azaltılması için daha çok kazananlardan daha fazla vergi, daha az kazananlardan daha az vergi alınması gerekmektedir.

Bir diğer yapılması gereken de mesleki eğitime önem verilerek, istihdamda verimlilik ve kalitenin artırılmasıdır. Eğitim arttıkça gelir adaletsizliği azalacak ve gelir dağılımı daha adil hale getirilecektir.

Ayrıca, gelir adaletsizliğinin azaltılması için sosyal yardım programları da önemlidir. Sosyal yardım programları, düşük gelirli ailelerin yaşam standartlarını artırırken aynı zamanda toplumsal eşitliği de sağlar. Bu programlar, özellikle çocukların sağlıklı beslenmesi, eğitimi ve sağlık hizmetlerine erişimi gibi temel ihtiyaçlarını karşılamalarına yardımcı olabilir. Bu sayede, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimdeki farklılıkların azaltılmasıyla birlikte, sosyal yardımların yoksullukla mücadelede önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

n11'deki mağazanı aldostum.com'a ücretsiz taşı

n11 entegrasyonumuz sayesinde
Tek tıkla bütün ürünlerinizi yükleyin
Otomatik stok güncelleme
Otomatik fiyat güncelleme

5%
Komisyon
Oranı

Elektronik
grubu için
3%
Komisyon
Oranı

Daha detaylı bilgi için **0(216) 335 0 335** nolu numaradan destek alabilirsiniz. Kampanya 28 ŞubatTarihine kadar geçerlidir.

PAYTR Güvenli Sanal POS Hizmeti ile Ödeme Güvenliğinizi Sağlar.

aldostum.com

SANCAK ÖĞRENCİ YURTLARI

BURSA, ANKARA VE KONYA'DA

Evinizdeki Konfor

www.sancakyurtlari.com

0(216) 523 22 23

Genel Merkez: Küçükbakkalköy Mh. Şerifali Cd. N:7-9Ataşehir/ İSTANBUL

Binamız 2018 yılında yapılmış olup, 2019 yılından beri faaliyet göstermektedir. **SON DEPREM YÖNETMELİĞİNE UYGUNDUR.**

Zeynepi bir başlangıç için...

Eyüpsultan Pierre Loti Kampüsü

ERKEN KAYITLARIMIZ DEVAM EDİYOR

Anaokulu •

İlkokul •

Ortaokul •

Anadolu Lisesi •

Fen Lisesi •

 www.safakokullari.com

 0(850) 420 6585

Eyüpsultan Pierre Loti Kampüsü

Merkez Mh. Zeynep Hatun Sk. A blok No.6 Eyupsultan/ istanbul

 **Ş A F A K
OKULLARI**